ڕەوانبێژی لە قورئاندا

ئەو کتێبو گوتارانەی دەربارەی قورئان بڵاوکراونەتەوە لەسەر ڕەوانبێژی، ئیعجاز (موعجیزە, کارێکی لەرادەبەدەر کەکەس نەتوانێت بیکات) پێشکەوتنە زانستیەکەی کەسەدان ساڵ پێش زانستی سەردەم کەوتووە، لەزۆریدا ناتوانین سەرژمێریایان بکەین. دواترو لەکاتی خۆیدا دێینە سەر هەموو سەرباسەکان، بەڵام بۆ ئەوەی لۆژیکانە گفتوگۆی قورئان بکەین پێویستە بەسەر دوو بەشدا دابەشی بکەین, بەشی یەکەم: زمانەوانی قورئانەو بەشی دووەمیش: ناوەڕۆکەکەیەتی. باسەرەتا بەزمانەوانی قورئان دەست پێبکەین.

ئەو زەحمەتەی کەرووبەرووی خوێنەر دەبێتەوە دەتوانین لەچەند دەرگایەکدا کۆی بکەینەوە.

1. زۆریی بەکارهێنانی سەروا کەلەهەندێك حاڵتدا زیانی بەواتا گەیاندووە.[1]

---

1 سجع، سەروا, سەروابیَذی، ثارضة وتاريَك كة كؤتاييةكانى بةسةروايةك ريَكخرابيَت، دواثيتةكانى هةموو رستةيةك وةك يةك وابن، يان لةخويَندنةوةدا بةيةك طونجاو بنء هةمان مؤسيقايان هةبيَت– وةرطيَرِ.

2. گۆڕانی شێوازی گوتاربێژ یان قسەبێژ لەکەسی یەکەمەوە بۆ کەسی سێهەمو بەپێچەوانەشەوە، بەبێ ئەوەی هیچ ئاوڕدانەوەیەك بۆ ناوەرۆکی ئایەتەکە بکرێ.

3. تێکەڵی لەنێوان کرداری رابردوو کرداری داهاتوو لەهەمان ئایەتدا، هەروەها تێکەڵی لەنێوان تاکو کۆدا.

4. مانای وشەو رستە بۆکەسی ئاسایی، تەنانەت بۆ خودی راڤەکارانیش روون نییەو ئەم چەمکەش لەزۆرییو ناکۆکی نێو راڤەکان بۆ وشەو ئایەتەکان چەند دانەیەك دەردەهێنین.

5. ئەو رستانەی کەهەڵەی ڕێزمانیان تێدایە.

6. ئەو رستانەی کەلەگەڵ ناوەرۆکدا نایەنەوە.

سەرەتا بە سەروا دەست پێدەکەین، پێش ئەوەی ئیسلام ببێت عەرەبی جاهلی ئەگەرچی بەئاینەکانی دیکەو بیرۆکەی یەکانەییو پەرستنی یەك پەروەردگار بەئاگابوون بەڵام بەشی زۆریان بتپەرست بوون.

جا ئەگەر باوەڕیان بەیەك خواو ئاسمان هەبێ یان بەچەند بتێك کەوەك پەروەردگار یاخود وەسیلەیەك بۆ ئەوەی بەخوا سەرەکیان بگەیەنێت نەیانتوانیوە راستەوخۆ گفتوگۆ لەگەڵ خوا یان بتەکەدا بکەن، بۆیە دەبوو ناوەندێکیان

هەبێت ئەو ناوەندەش قەشە, کاهن) بوو. وشەی کاهن لەوشەیەکی عیبریەوە هاتووە (کاهن) (کوهین – Kohen) کەئەویش لەوشەیەکی ئارامیەوە وەرگیراوە (کاهنا – Kahna)[2] (کوهین) ی عیبریش پیاوی ئایین، دەگرێتەوە کەهەموو کارو فەرمانێکی راڤەکردنی تەوراتو یاسا گشتیەکانی ئایینە, بەلاّم لەزمانی عەرەبیدا وشەی (کاهن) بەمانای پیاوێکی (متکهن–غەیبزان) دێت کەپێشبینی غەیب (نهێنیەکانی میتافیزیك – ماوراء الطبیعة – وەرگێڕ) دەکاتو دەربارەی ڕووداوەکانی دوارۆژ قسە بۆ خەڵکی دەکات. بۆ کاهینەکانیش بە پێوەلکاندنو بەکارهێنانی زۆری سەرواو زیادەڕەوی لەقسەکردنی پەنهانیو نادیار ناسراون. سروشتی پیاوانی ئاینیش ئەم شێوازە دەخوازێ تا کاهن خۆی نەبەستێتەوە بەقسەیەکی خۆیەوە کەبۆی هەیە لەپاشەڕۆژدا روونەدات یاخود پێچەوانەکەی روودات. لەم حاڵەتەدا کاهن بەبەکارهێنانی ئەو جۆرە قسە پەنهانیانە دەرگایەك بۆ رزگاربوونی خۆی والآدەکات.

یەکێك لەو گوتانەی کەبۆ کاهینەکانی دەگێڕنەوە سوێندخواردنە بە هەسارەو خۆرو مانگو ئەستێرەو شەوو رۆژو درەختو رەشەباو ..تاد.

2 تاريخ العرب قبل الاسلام، المجلد الخامس، ص 190 (مصدر سابق)

مەبەستیش لەم سوێندخواردنە ئەوەیە لەکاتی قسەکردندا کاریگەری بەسەر دەروونی گوێگرو کانی دی دروست بکات تا لەو شێوازە ناسراوە دوور بکەوێتەوە کەهەیە.

مێژوونوسان چەند نموونەیەکمان بۆ دەهێننەوە کەبە (سەروای کاهینەکان) ناسراوە، هەروەها وشەی (کاهن)یش لەقورئاندا بۆ ڕەتکردنەوەی ئەو قورەیشیانە هاتووە کەپەیامبەریان بەوە تاوانبارکرد کەکاهینەو لەسەر ڕێی کاهینەکان قورئان دەڵێت. ئەوەتا لەسورەتی (طور29)دەبینین نوسراوە {فَذَكِّرْ فَمَا أَنتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ} هەروەها (42) سورة الحاقة {وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ}.

بەهەمان شێوە قورەیشیەکان محمدیان بە شاعیر تاوانبار کرد، لەهەردوو حاڵەتەکەشدا (کاهینیو شاعیری) لەجاهلیدا بۆچونێك بوو گوایە وەحییەك (سروش) هەیە دەدرێ بەکاهن بۆ قسەکانیو دەدرێت بە شاعیر بۆ ڕێکخستنی شیعرەکانی. ئەم (وەحی)یەش شەیتان دەیهێنێ (شەیتانی شاعیر)، هەروەها (شەیتانی کاهن)یش هاتووە، چونکە کاهن زانستەکانی لەجنۆکەوە وەردەگرێ، هەروەها باوەڕیان وابووە کەشاعیر شەیتانی هەیەو لەڕێکخستنی یارمەتیدەرن بۆ ڕێکخستنی شیعری باش. لەبەرئەوە دەبینین خودی شاعیرەکان لەسەرەتای

قەسیدەكانیاندا لەگەڵ شەیتاندا قسەدەكەن. بۆ نموونە (امرؤ القیس) لەسەرەتای شیعرە بەناوبانگەكەیدا كەلەشیعرە هەڵواسراوەكان (المعلقات)ی كەعبەبوو دەڵێ:

قفا نبك من ذكرى حبيب ومنـزل   بسقط اللوى بين الدخول فحومل

هەندێك پێیان وایە لەگەڵ شەیتانەكەیدا قسەدەكات، دەشلێن لەگەڵ دوو هاوەڵیدا قسەی كردووە، هەروەها دەشلێن لەگەڵ یەكێكدا قسەی كردوووەوو وای نوسیوە كەلەگەڵ دوواندا قسەی كردبێت چونكە عەرەب نەریتیان وابووە دەربڕینی قسەكردن لەدوواندا بەتاك یان بەكۆ دەردەخەن، ئەمەش لەبەرئەوەی عەرەب وایكردووە پیاو وەك دوو كەسی شوێنكەوتەی خوارخۆی وایە، وەك شوانی حوشترو شوانی ماڵاتەكەی.[3] بەهەر حاڵ ئەگەر شاعیرێك لەشیعرەكانیدا قسەی لەگەڵ دوو شەیتان یان دوو هاوڕێی وەهمی كردبێت ئەوا قورئانیش هەمان ڕێچكەی گرتۆتەبەر.

عەرەبیش وایدەبینی كەكاهن هێزێكی لەرادەبەدەری هەیەو توانای وەرگرتنی (وەحی) لەو هێزە هەیە كەلەوێنەی پیاوێكی نەبینراودا وێنا كراوەو وەحی دەداتە كاهن، ئیتر ئەم كاهنە بەشێوەیەك دەبێژێ كەلەگەڵ پایەو ئاستی خۆیدا بگونجێ و

---

3 شرح المعلقات السبع للزوزني، دار الجيل، بيروت ص 7

وه‌لاَمێكیش بێت بۆ ئه‌و پرسیارانه‌ی رووبه‌روی ده‌بنه‌وه. نه‌بینراوه‌كه‌شیان ناوناوه شوێنكه‌وته (تابع) چونكه شوێنكه‌وته‌و هاوه‌ڵی كاهنه، شوێنی ده‌كه‌وێ‌و پێشنیاری خۆی ده‌داتێ‌و به‌رچاوی روون ده‌كاته‌وه‌و نهێنیه‌كانی بۆ ده‌رده‌كات.

جاهیله‌كان چه‌ند چیرۆكێكیان له‌سه‌ر كاهینه‌كان هه‌یه كه‌له‌جیهانی واقعدا ده‌ریهێناون‌و كردونی به كۆمه‌ڵێك كه‌سایه‌تی خورافی، بۆ نموونه كاهینێك (سطيح) هه‌بوو كه‌ناوی ته‌واوی (ربيع بن ربيعه بن مسعود بن مازن بن ذئب) پێیان ده‌گوت (سطيح الذئبي) چونكه به‌پشت ده‌چووه‌وه بۆ سه‌ر (ذئب بن عدي) مێژوونوسان ده‌ڵێن ئه‌م سه‌تیحه به‌وێنه‌ی پۆشاكی چرچ پارچه گۆشتێكی چرو لۆچ بوو جومگه نه‌بێ ئێسقانی پێوه‌نه‌بووه، ده‌موچاوی به سنگیه‌وه نوسابوو، نه‌سه‌ری هه‌بووه نه‌گه‌ردن، یه‌كێك بووه له‌به‌ناوبانگترین كاهنی سه‌رده‌مه‌كه‌ی خۆی‌و كیسرا كه‌سێك به‌ناوی (عبد المسيح بن بقله الغسانى) ده‌نێرێته لای تا پرسیارو راڤه‌ی ئه‌و خه‌ونه‌ی لێبكات كه‌له‌خه‌ونیدا بینیبووی له‌كاتی له‌دایكبوونی محمددا تاقی كیسرا شه‌قی بردووه.[4]

4 عجائب المخلوقات للقزويني, المجلد الاول،ص 371/ نقلاً عن تاريخ العرب قبل الاسلام، المجلد الخامس، ص 196 (مصدر سابق)

راڤەی زانایانی ئیسلامیش بۆ كاهنی ئەوەیە: شوێنكەوتە (تابع) گـوێی خـۆی شل دەكات بۆ فریشتەكانو ئینجا ئەوەی گوێی لێدەبێت دەیداتە كاهن، كاهنیش ئەوەی گوێی لێبووە دەیگەیەنێتە خەڵكی، ئـیتر دەبـووە پێـشبین. ئەمـەش پـێش سەردەمی ناردنی پەیامبەران، كاتێك كەئیسلام هاتو قورئان دابـەزی كـەئاسمانی لەشەیتانەكان پاراستو نەفرەتـەكانیان بـۆ نێـردرا، تـەنها ئەوەنـدەماوە گوێیـان هەڵخەن بۆ رازونیازی ئەوەی بەسەروی هەموانەوەیە، ئینجا پێش ئەوەی نەیزەكی (كشانی ئەستێرە) بەركەوێت بیگەیەنێتە خوارەوە، بۆئەمەش ئاماژەیەك هەیـە {إِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ}. [5]

قورئان پێ لەسەر ئەوە دادەگرێ كەشەیتانەكان لەكۆندا لەئاسمان دادەنیـشتن تاگوێیـان لـەوەبێت خواچـی بەفریـشتەكان دەڵـێ ئـەوانیش بگەڕێنـەوە بـۆلای كاهینەكانو پێیان بڵێن چی لەسەر زەوی روودەدا، تا ئەو كاتـەی خـوا محمـدی وەك پەیامبەر نارد بڕیاریدا پاسەوانی ئاسمان بكات.

وا دەردەكەوێت پێشتر كەخوا ئیبراهیمو نـوحو موسـاو عیـساو پەیامبـەرانی دیكەی نارد هیچ گوێی نەدابوو بەوانەی گوێیان هەڵدەخست هەتا محمـد هـاتو عەرەب بەوە تاوانباریان كرد كەكاهینە، ئیتر خوا بڕیاریدا پاسەوانی ئاسمان بكات

[5] الصافات 10

تا تۆمەتی سەر پەیامبەرەکەی رەت بکاتەوە. سەروا لای محمد شتێکی نامۆ نەبوو، ئەوەتا ئیمامی ئەحمەد لەرێی چەند سەنەدێکەوە دەڵێ: کاتێك کەپەیامبەر چووە شاری مەدینەوە خەڵکی راچەنین و سڵەمینەوە، منیش لەوانەبووم کەسڵەمیمەوە، کاتێك دەموچاوی دەرکەوت و تەماشام کرد زانیم کەدەموچاوێکی درۆزنانە نییە، یەکەم شتێکیش گوێم لێبوبێت ئەوەبوو کەگوتی: (افشوا السلام, واطعموا الطعام, وصلوا بالليل والناس نيام, تدخلوا الجنة بسلام) ئاشتی بڵاوبکەنەوە، نان بدەنە برسی، لەکاتێکدا خەڵکی نوستووە نیوە شەو نوێژبکەن، تا بەبێخەم بەئاسانی بچنە بەهەشتەوە.[6]

سەروا برێرەی پشتی زمانی قورئانە، بەئاستێك کەمحمد ناوی شت و شوێنەکانی دەگۆڕی تا لەگەڵ سەروای سورەتەکەدا بگونجێ، بۆ نموونە لەسورەتی هەنجیردا (تين) ئایەتی (2) دەبینین هەردوو ووشەی (طور , سيناء) گۆڕاوە بۆ (طور سينين) بۆئەوەی لەگەڵ سەرواکەدا یەکتانگیر ببێت:

وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ
وَطُورِ سِينِينَ
وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ

---

6 مختصر السيرة، لابن كثير ص 172 (مصدر سابق)

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ

ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ

فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ

أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ

لە راستیشدا شوێنێك یان چیایەك بەناوی (طور سينين)ەوە نییە، تەنانەت وشەی (طور) وشەیەکی عەرەبی نییە، بەڵکوو وشەیەکی عبرییەو واتای چیا، شاخ (جبل) دەگرێتەوە ئەو چیایەش لە(سیناء) دایە لەبەرئەوە ناونراوە بە (جبل سيناء) یاخود (طور سيناء)، بۆیە دەبینین بەم ناوە راستەیەوە لەسورەتی (المؤمن-20) بەکارهاتووە {وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِن طُورِ سَيْنَاء تَنبُتُ بِالدُّهْنِ وَصِبْغٍ لِّلْآكِلِينَ}

هەروەها دەبینین لەسورەتی (الانعام – 85) ناوی چەند پەیامبەرێك هاتووە {وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَى وَعِيسَى وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِّنَ الصَّالِحِينَ}.

هەروەها لەئایەتی (123-الصافات)دا وشەی (الياس) دووبارە بۆتەوە: {وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ}

به‌ڵام به‌شێوه‌یه‌كی كتوپڕ له‌ئایه‌تی 130 ی هه‌مان سوره‌ت ناوی ده‌گۆڕێ بۆ (الياسين) بۆئه‌وه‌ی له‌گه‌ڵ سه‌روای (سلام على الياسين) ئه‌مه (آل ياسين) نییه به‌ڵكو (إل ياسين)ه به‌كه‌سره‌ی ژێر ئه‌لفی یه‌كه‌م.

به‌شی هه‌ره‌زۆری قورئان سه‌رواداره چونكه خوێندنه‌وه‌ی سه‌روایی وه‌ك شیعر وایه‌و له‌به‌ركردنی ئاسانه، مرۆڤی سه‌ره‌تاییش هه‌زاران ساڵ پێش ئه‌وه‌ی فێری نوسین ببێت فێری سه‌ماو گۆرانیو شیعر بووه. مرۆڤ فێری په‌خشانو له‌به‌ركردنی نه‌بوو هه‌تا فێری نوسین بوو، ئه‌ویش له‌به‌رگرانی له‌به‌ركردنی په‌خشان.

هه‌ندێك خه‌ڵكی به‌هۆی پاڵنه‌ره‌كانیه‌وه كه‌قورئان بكاته تاكه سه‌رچاوه‌یه‌ك بۆئه‌و رووداوانه‌ی پێشتر روویان داوه‌و دواتریش له‌جیهاندا روو ده‌ده‌ن ئه‌م حه‌قیقه‌ته ساده‌یه‌یان پشتگوێ خستووه. ئه‌وه‌تا پرۆفیسۆر (حميد الله) له‌پێشه‌كی وه‌رگێڕانه قورئانیه‌كه‌ی بۆ زمانی فه‌ره‌نسایی ده‌ڵێ: خوا له‌یه‌كه‌م سوره‌تیدا كه‌بۆ پەیامبەری دابه‌زاند باسی قه‌ڵه‌می كردووه تا گرنگی قه‌ڵه‌م وه‌ك وه‌سیله‌یه‌ك بۆ گه‌شه‌سه‌ندنی زانستی مرۆڤایه‌تی بسه‌لمێنێ. پرۆفیسۆر له‌وه‌رگێڕانه‌كه‌یدا به‌رده‌وام

دەبێو دەڵێ: ئەوەش گرنگی پەیامبەر دەردەخات بۆ کۆکردنەوەی قورئانو پاراستنی بەنوسین.[7]

بێگومان پرۆفیسۆر (حمید الله) ئەوەی لەبیر چووە کەزانایان کاتی دەرکەوتنی مرۆڤە سەرەتاییەکان لەسەرئەم زەوییە دەگێڕنەوە بۆ نزیکەی پێش حەوت ملیۆن ساڵو لەگەڵ پێشکەوتنیدا فێری راوو پیشەسازی ئامێرو دروستکردنی بەلەمو کەلوپەلی جەنگ بوون، هەروەها فێری رێکخستنی شیعرو وێنەو هونەری چیرۆك (میللیو فۆلکلۆر)و دروستکردنی پۆشاكو شتی دیکەی وەك دەرخستنی ئاگرو فێربوونی کشتوکاڵ بووە، ئەمەش هەزاران ساڵ پێش ئەوەی فێری خوێندنەوەو داهێنانو دروستکردنی قەڵەم ببێت.

هەروەها زانانیان هاوڕان لەسەرئەوەی داهێنانی زمان پەیوەندییەکانی مرۆڤو گواستنەوەی بیرورِازی نێوانیان ئاسان کرد دواتر زمان دەبێتە هۆی پێشکەوتنی مرۆڤ نەك قەڵەم وەك پرۆفیسۆر (حمید الله) دەیلێ!! جا ئەگەر قەڵەمو خوێندنەوە لەلای خوا ئەوەندە گرنگی هەبێ وەك چۆن باسی قەڵەمی لەیەکەم دابەزینی سورەتدا بۆ پەیامبەر هێناوەتە گۆڕێ ئیتر بۆچی خوا پەیامبەرێکی ئومی

---

7 The Bible, The Quran and Science,by Dr Maurice Bucaille, Published by Tahrike Tarsile Quran Inc. New York, p 134

هەڵدەبژێرێ نەدەخوێنێتەوەو نەدەنوسیێ، وەك هەندێك لەموسوڵمانەكان باسی دەكەن؟؟!.

لەبەرئەوەی لەسەرتادا قورئان نەدەنوسراو پاڵپشتی سەرەكی موسوڵمانان لەبەركردنبووە، ئەوا لەلایەكی دیكەوە پشتبەستن بەسەروا باشترین وەسیلە بووە بۆئەوەی یارمەتیان بداو ئەزبەری بكەن.

بەڵام كێشەی سەروا لەدووبارە بوونەوە دا خۆی دەبینێتەوە بەتایبەتی ئەگەر سورەتەكە درێژبوو، چونكە سەروابێژەكە (دانەری سەرواكە) لەكاتی دانای وشەی زۆر كەلەگەڵ سەروای كۆتاییدا بێتەوە بەزەحمەت بۆی چارەسەر دەبێت، بۆیە دەبینین لەسورەتە درێژەكاندا چەند جارێك سەرواوەكە دەگۆڕدرێتو چەند وشەیەكیش چەند جارێك دووبارە دەبنەوە، لەهەندێك كاتیشدا قورئان چەند وشەیەك دائەتاشێ بۆ هاتنەوەی لەگەڵ سەرواوەكاندا كەلەوەو پێش رووینەداوە.

بۆنموونە ئەگەر سورەتی مریەم وەربگرین لەئایەتی دووهەمەوە تا ئایەتی سیوسێ دەبینین دواین وشە بەپیتی (یا) كۆتایی دێت با لەئایەتی بیستەمەوە دەست پێبكەین:

قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا

قَالَ كَذَلِكِ قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَلِنَجْعَلَهُ آيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِّنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَّقْضِيًّا

فَحَمَلَتْهُ فَانتَبَذَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا

فَأَجَاءهَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنتُ نَسْيًا مَّنسِيًّا

فَنَادَاهَا مِن تَحْتِهَا أَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا

وَهُزِّي إِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا

فَكُلِي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا فَإِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنسِيًّا

فَأَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا

يَا أُخْتَ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكِ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكِ بَغِيًّا

فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَن كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا

قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا

وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا

وَبَرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا

وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدتُّ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا

له ئایه‌تی سی‌و چواره‌وه سه‌رواوه‌كه ده‌گۆڕێت بۆ پیته‌كانی (ون)

ذَلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ

مَا كَانَ لِلَّهِ أَن يَتَّخِذَ مِن وَلَدٍ سُبْحَانَهُ إِذَا قَضَى أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ

دوایی ده‌گۆڕێ بۆ (م)

وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ

فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِن بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا مِن مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ

ئینجا ده‌گه‌ڕێته‌وه بۆ (ن)

أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا لَكِنِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ

داتر ده‌گه‌ڕێته‌وه بۆ سه‌رواوی (یا)

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَّبِيًّا

إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنكَ شَيْئًا

هه‌تا ئایه‌تی 74 به‌رده‌وام ده‌بێت دوایی سه‌رواوه‌كه ده‌گۆڕێت بۆ (دا) وه‌كو (جندا)و (ولدا) تا كۆتایی سوره‌ته‌كه.

هێنانە ناوەوەی دوو یان سێ ئایەت لەناوەڕاستی سورەتەکەدا کەسەرواو کراونو لەگەڵ ئایەتەکانی دیکەدا جیاوازییان هەیە ئەمە وای لەکۆمەڵێك خوێنەری قورئان کردووە بلێن، کەئەم ئایەتانە پاشتر خراوەتە سەر سورەتەکەو پێشوەختو لەسەرەتادا بەشێکی ئەو سورەتە نەبووە.

لەهەمان سورەتی مریەمدا دووبارە بوونەوەیەکی بێسوود دەبینین. لەکاتێکدا قورئان لەسەر زەکەریاو یەحیای کوڕی ئەودێ، دەربارەی یەحیا دەڵێ: {وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا}.[8]

سڵاوی لێبێت ئەو رۆژەی لەدایکبوو، ئەو رۆژەی دەمرێو ئەو رۆژەی زیندوو دەکرێتەوەو هەڵدەسێتەوە.

هەروەها کاتێك کەباسی عیسا دەکات هەمان ئایەت دووبارە دەبێتەوە: {وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدتُّ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا}.[9]

لە ئایەتی دەی هەمان سورەتدا

{قَالَ رَبِّ اجْعَل لِّي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَ لَيَالٍ سَوِيًّا}.

سەرواوەکە لەئایەتی حەڤدەدا دوبارە دەبێتەوە

---

[8] مريم 15

[9] مريم 33

{فَاتَّخَذَتْ مِن دُونِهِمْ حِجَابًا فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا}.

لەئایەتی (68) دا نوسراوە:

{فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا}

سەرواوەکە لەئایەتی (72) دووبارە کراوەتەوە

{ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوا وَّنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا}

بە روونی دیارە دووبارەکردنەوەی ئەم وشانە دەگەڕێتەوە بۆ گرانیو نەدۆزینەوەی وشەی گونجاوی دیکە کەلەگەڵ سەرواوەکانی دیکە بگونجێن.

هەروەها داتاشینی وشە کەلەوەوپێش نەزانراوو نەناسراوبێت لەئایەتی (74)ی هەمان سورەتدا دەبینین {وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ أَثَاثًا وَرِئْيًا}

ئەم داتاشینە (وَرِئْيًا) بەراستی شتێکی نامۆیە!! چونکە ئەم وشەیە لە(رأى) بینی لە(رؤية–بینین)ەوە دروستکراوە، بۆ گونجاندن لەگەڵ سەرواوەکەدا وتویەتی (رءيا)و لەنامۆیی ئەم داتاشینەشدا راڤەکارانیش زۆربەگرانی لێکیدەدەنەوە، قورتوبی لەتەفسیرەکەیدا دەڵێت: (اب عباس دەڵێ: وشەی – رءيا– واتە دیمەنێکی جوانو پێنج شێوە خوێندنەوەی تێدایە، خەڵکی مەدینە بەم جۆرەیە (وريا) بەیەك (ی)ی نەرم دەیانخوێندەوە هەروەها (ابن عباس) دەڵێ:

لەمەصحەفەكانی دیكەدا (رویا) نییە بەڵكو (وزیا)یە (أحسن أثاثاً وزیا)، بە (ز) نەك بە (ر) خەڵكی كوفەش بە هەمزە (ورئیا) دەیانخوێندەوە. (ابو أسحق) دەڵێ دەكرێ بە (ریئا) بخوێندرێتەوە (وهم أحسن أثاثاً وریئا) بە (ی) دوای هەمزە).

لەسورەتی (النبأ) كاتێك كەخوا پێناسەی بەهەشت دەكات:

{إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا}

{حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا}

{وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا}

{وَكَأْسًا دِهَاقًا}

{لَّا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّابًا}

وشەی (كذابا) لەوشەی (كَذَبَ، يَكذِبُ، كذباً)ەوە داتاشراوە (درۆی كرد، درۆدەكات، درۆكردن) سەرچاوەی سەرەكی بۆ ئەم وشەیە (كذباً) درۆكردنە، بەڵام بۆ تێپەڕاندنی وشەی سەرواوەكە ئەم وشەیە داتاشراوەو لەجیاتی (كذباً) نوسراوە (كذابا) رەنگە خوێنەر تێبینی ئەوە بكات كەئایەتی (34) لەگەڵ سەرواوەكەدا نایەتەوە وەك هەندێك لەلێكۆڵەرەوان دەڵێن لەم دواییانەدا خراوەتە سەری.

هەروەها دووبارە بوونەوە وەڕس بوون (ملل) دروست دەكات بۆ نموونە سورەتی (الرحمن) كەتێیدا (78) ئایەتی تێدایەو هەموویان سەرواونو پیتی (أ،ن) جگە لەئایەتە سادەكان، بەهەر هۆیەك بێت نوسەر ئەم ئایەتەی {فَبِأَيِّ آلَاء رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ} لەئایەتی دوانزەوە خستۆتە پاش هەموو بابەتەكان. ئەم جۆرە دەربڕینە لەسورەتەكەدا كە(78) ئایەتە (31) جار دووبارە بۆتەوە، ئیتر ئایا ئەم دووبارە بێزاركەرە چ سودێك بە ئامانج دەگەیەنێت؟؟.

سورەتی (الرحمن) رۆژانی جاهیلیمان بیردەخاتەوە كەشاعیرەكان قسەیان لەگەڵ شەیتانەكانیان یان هاوەڵەكانیان دەكرد تا لەرێكخستنی شیعرەكاندا هاوكاری بكەن (فقابل من ذكرى حبيب ومنزل...) ئەوەتا قورئان بەنەریتی جاهلی گفتوگۆی شەیتان دەكات (وەك قورئان خۆی دەڵێت شەیتانی موسوڵمان هەیە). زاناكانی ئیسلام دەڵێن: قورئان لەم سورەتەدا گفتوگۆ لەگەڵ ئینسو جن دەكات، هەربۆیە لەداڕشتندا لەبەرامبەر دووكەسدایە، بەڵام لەهەمان سورەتدا كەقورئان ویستی قسە لەگەڵ ئینسو جندا بكات وتی:

{يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَن تَنفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانفُذُوا لَا تَنفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ}.[10]

[10] الرحمان 33

رووی دەمی لەو وشەیەدا بۆ کۆیە نەك بۆ دووکەس.

هەندێك جاریش وشەی زیادە دادەنرێ نەك بۆ رونکردنەوەی وێنەکە بەڵکو بۆ تەواو کردنی سەرواوەکە، بۆ نموونە لەسورەتی (الشعراء – 76) وشەی (الاقدمون) زیاد دەکرێ بەبێ ئەوەی پێویستی پێی بێت, با بڕوانینە ئایەتەکانی 72, 73, 74, 75, 76

{قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ تَدْعُونَ}

{أَوْ يَنفَعُونَكُمْ أَوْ يَضُرُّونَ}

{قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءنَا كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ}

{قَالَ أَفَرَأَيْتُم مَّا كُنتُمْ تَعْبُدُونَ}

{أَنتُمْ وَآبَاؤُكُمُ الْأَقْدَمُونَ}

لێرەدا وشەی (الاقدمون) کەلەئایەتی (76)دا هاتووە (پێشینەکان, دێرینەکان) هیچ سودێك بەئامانج ناگەیەنێت چونکە باوانی (باوکو باپیرو باپیرە گەورەو ...تاد) کۆنو باوانی نوێ لەئارادانییە، چونکە وشەی باوان دەمانگێڕێتەوە بۆ دواوەو ڕەنگە بمانگەیەنێتە ئادەمیش، ئێمە هەموومان نەوەی ئادەمین، لەکاتێکدا دەڵێن (بنی اسرائیل، نەوەکانی ئیسرائیل) دەگەڕێتەوە بۆ یەعقوبی کوڕی ئیسحاق. کەواتە وشەی (آباؤکم, باوانتان) پێویست بەپێناسە

ناکات وەك لەئایەتی (74) دابەڕوونی دیارە کەوتویەتی {قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءنَا كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ} باوانمان بینیوە ئەئاوایان کردووە)و لەم ئایەتەدا پێناسەی باوان (اباونا) نەکردووەو پێی نەناسیوین چونکە ناسراوە بەڵام سەرواوی سورەتو ئایەتەکان واپێویستی کرد کەکۆتایی ئایەتەکە بەپیتی (ن) کۆتایی پێ بێنێت بۆیە وشەی (الاقدمون) چووە ناوی.

بەڵام بۆ مەسەلەی زمانەوانی ئەوا زۆر بەنارەحەتی دەتوانین شوێنیکەوین چونکە قورئان شێوەی دارشتنی گوتاربەندی خۆی دەگۆڕێ لەتاکەوە بۆ کۆو لەقسەکەرەوە بۆ گوێگر لەهەمان ئایەتدا. بۆ نموونە سورەتی(الانعام –99)

{وَهُوَ الَّذِيَ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاء مَاء فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُّتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ انظُرُواْ إِلِى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَلِكُمْ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ}

ئەو (خوا) باراناوی لەئاسمانەوە دابەزاندو بەو هۆیەوە چرۆوچەکەرەی هەموو رووەکێکیان پێدەرهێناو سەوزمان کرد ئینجا لاسکی سەوزی لێپەیدادەکەین، زنجیرە دانەی سەفتەکراوی لێدروست دەکەین، لەدارخورماش لەلقو چڵە پۆپەکانی هێشوی خورما شۆڕدەبێتەوە، هەروەها باخی رەزوترێو زەیتونو

هەناریش، هەیانە لەڕوالەتدا شێوەیان لەیەك دەچیٚو هەشیانە لەیەك ناچن، جا تەماشای بەرهەمەكەی بكەن كەبەردەگریٚو پێدەگات، بەڕاستی ئەو شتانە چەندین بەلگەهەن بۆ كەسانێك كەباوەڕ بهێنن.

لە سەرەتای ئایەتەكەدا واپێناسە كراوە كەخوا بەتەنها خۆی بارانای لەئاسمان دابەزاندووە، بەلام دوای ئەو رستە بچوكە بەبیٚ هیچ ئاگادارییەكی پێشوەخت زمان لەكەسی سیٚهەمەوە دەگۆڕێت بۆ كەسی یەكەمو خوا خۆی دەبیٚ بەقسەكەر، لەكاتێكدا شێوە دارشتنەكە دەبوو لەجیاتی (فأخرجنا بـه) بنوسرایە (فأخرج به) هەروەها بروانە رێزمانی هەمان ئایەتەكە، زۆربەی وشەكان هەلگری نەهێن چونكە لەپێناسەدا (مفعول به) دەبن، خوا بارانی باراندووەو تۆو دنكەو چرۆی لیٚ پەیدا كردووە، كەچی بەشێوەیەكی زۆر خێرا (مفعول به) دەگۆڕێت بۆ (مبتدأ مرفوع) لەناوەڕاستی رستەكەدا. سیاقی وتنەكەش ئەوە دەخوازیٚ كەخوا لەدارخورما هێشووی خورمامان بۆ شۆڕبكاتەوەو بنوسریٚ (قنواناً دانیة) كەچی دەبینین لەئایەتەكەدا نوسراوە (قنوان دانیةٌ) بەرەفع كەدەبێتە موبتەداو خەبەرەكەشی وشەكانی (ومن النخل)ەو دوایی ئایەتەكە بە نەصبی وشەكان بەردەوام دەبێت چونكە مەفعول بهین. هەر لەسورەتی (الانعام 114) كاتێك

یەهودەکان داوایان لەمحمد کرد کەداوەرێك بخاتە نێوان خۆیو ئەوانەوە ئەویش بەم ئایەتە وەڵامیان دەداتەوە:

{أَفَغَيْرَ اللّهِ أَبْتَغِي حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي أَنَزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلاً وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِّن رَّبِّكَ بِالْحَقِّ فَلاَ تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ}

(ئایە ڕەوایە جگە لەخوا کەسێکی دیکە بکەمە داوەر؟ لەکاتێکدا ئەو کتێبێکی بۆ دابەزاندون هەموو شتێکی تێدایە، ئەوانەش کەکتێبمان بۆ هێناون "لەیەهودو مەسیحی" باش دەزانن کەقورئان هەقەو لەلایەن خوای تۆوەیەو ئیتر تۆ مەچۆرە ریزی گوماندارەکانەوە).

لەسەرەتای ئایەتەکەدا محمد قسەکەرەو قسە لەگەڵ یەهود دەکاو پێیان دەڵێت: ئایا ڕەوایە جگە لەخوا کەسێکیدی بکەمەداوەر لەکاتێکدا کتێبێکی بۆ دابەزاندوون لەهەموو شتێکی بەدرێژی تێدایە، کەچی لەناکاو کتوپڕدا خوا دەبێتە قسەکەرو بە محمد دەڵێت، ئەوانەش کەکتێبمان بۆ هێناون باش دەزانن کەقورئان ....تاد.).

زانایانی ئیسلام هەوڵدەدەن لێکدانەوە بۆ ئەم ئایەتە بکەنو لەئەنجامدا بڵێن وشەی (قل) بخرێتە پێش (والذین آتیناهم) بەڵام ئەم پاساوەشیان شیاوی وەرگرتن نییە چونکە خوا گەربیەوێ وشەی (قل –بڵێ) بەکاربهێنێ بێ هیچ پێچو پەنایەك

بەکاریدەهێنا لەو شوێنەی کەدەیویست. بۆ ئەم راستیەش دەبینین لەقورئاندا نزیکەی (250) جار وشەی (قل –بڵێ) بەکارهاتووە، بۆ نموونە لەئایەتی (91)ی هەمان سورەتدا بەکارهاتووە: {وَمَا قَدَرُواْ اللّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُواْ مَا أَنزَلَ اللّهُ عَلَى بَشَرٍ مِّن شَيْءٍ قُلْ مَنْ أَنزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاء بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِّلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا وَعُلِّمْتُم مَّا لَمْ تَعْلَمُواْ أَنتُمْ وَلاَ آبَاؤُكُمْ قُلِ اللّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ}

دەبوو محمد بە پرسیارێك لەیەهودیەکان دەستی پێبکردایەو ئایەتەکەی بە (من انزل الكتاب – کێ قورئانی دابەزاندوە) راستەوخۆ وەڵامیان بداتەوە ئەوسا ئێمەش وشەی (قل)مان دەخستە سەری وەك راڤەکاران داوامان لێدەکەن، بەڵام ئەوەی بەروونی دیاری ئەگەر خوا بیوییستایە وشەی (قل)ی بخستایەتە ناوی بێ هیچ پێچو پەنایەكو بەڕوونی دەیکرد.

زۆرترین رێژەی وشەی (قل) لەسورەتی ئەنعامدا بەکارهێنراوە، ئەوەتا:

{قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلَى قُلُوبِكُم مَّنْ إِلَـهٌ غَيْرُ اللّهِ يَأْتِيكُم بِهِ انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الآيَاتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ} (46) سورة الأنعام.

{قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ إِلاَّ الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ} (47) سورة الأنعام

{قُل لاَّ أَقُولُ لَكُمْ عِندِي خَزَآئِنُ اللّهِ وَلا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِنْ أَتَّبِعُ إِلاَّ مَا يُوحَى إِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الأَعْمَى وَالْبَصِيرُ أَفَلاَ تَتَفَكَّرُونَ} (50) سورة الأنعام

{قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللّهِ قُل لاَّ أَتَّبِعُ أَهْوَاءكُمْ قَدْ ضَلَلْتُ إِذًا وَمَا أَنَاْ مِنَ الْمُهْتَدِينَ} (56) سورة الأنعام

{قُلْ إِنِّي عَلَى بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَكَذَّبْتُم بِهِ مَا عِندِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ إِنِ الْحُكْمُ إِلاَّ لِلّهِ يَقُصُّ الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ} (57) سورة الأنعام

{قُل لَّوْ أَنَّ عِندِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَقُضِيَ الأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَاللّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ} (58) سورة الأنعام

{قُلْ مَن يُنَجِّيكُم مِّن ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعاً وَخُفْيَةً لَّئِنْ أَنجَانَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ} (63) سورة الأنعام {قُلِ اللّهُ يُنَجِّيكُم مِّنْهَا وَمِن كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنتُمْ تُشْرِكُونَ} (64) سورة الأنعام

{قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى أَن يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّن فَوْقِكُمْ أَوْ مِن تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعاً وَيُذِيقَ بَعْضَكُم بَأْسَ بَعْضٍ انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ} (65) سورة الأنعام

بەکورتی وشەی (قل) (39)جار لەسورەتی ئەنعامدا بەکارهاتووە، ئیتر ئایا هیچ هۆیەك هەیە وامان لێبكات بلێین خوا ویستویەتی وشەی (قل) لەو ئایەتەی باسمانكرد دابنێ بەڵام داینەناوەو بەكارینەهێناوەو وازی لێهێناوە بۆ زانایانی ئیسلام تا ئەوانیش پێمان بلێن لەئێمەیان دەوێ ئەم وشەیە لەئایەتەكەدا دابنێین؟!.

هەمان شتیش بەسەر یەكەم سورەتی مەصحەفەكەدا جێبەجێ دەكرێ، واتە سورەتی فاتحە، بەروونی دیارە ئەم سورەتە پارانەوە بووەو محمد پارانەوە (دوعا)ی پێكردووەو بەشێك نییە لەقورئان.. وەك نەرێتی هەمیشەیی زانایانی ئیسلام دەڵێن: وشەی (قل-بلێ) بخەرە سەرەتای سورەتەكەوە. جا ئەگەر خوا بیویستایە وشەی (قل) بەكاربهێنێت ئەوە دەیكرد، وەك لەسورەتەكانی (الفلق)و (الناس)دا كردی! كەهەردووكیان وەك سورەتی فاتحە دوعان.. لەسورەتی فەلەقدا دەڵێ: قل اعوذ برب الفلقو لەسورەتی (الناس)دا دەڵێ: قل اعوذ برب الناس. ئەی بۆچی لەسورەتی فاتحەدا نەیوت (قل الحمد الله رب العالمین)؟ (ابن مسعود) كەكاتب وەحی (نوسەری سروش)ی پەیامبەر بووەو یەكێكە لەزانا بەناوبانگەكانی فەرموودە (حدیث)ـە وادایناوە كەهەرسێ سورەتی (الفاتحة، الفلق، الناس) قورئان نەبن.[11]

11 Ali Dashti, p. 48

لە سورەتی (فاطر) ئایەتی (9) {وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَسُقْنَاهُ إِلَى بَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَحْيَيْنَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا كَذَلِكَ النُّشُورُ}

(خوا –با – دەنێرێو هەڵمی دەریاكانی پێدەگوێزێتەوەو دەیكات بەهەور دەینێرین بۆ وڵاتێكی وشكو مردوو ئەو زەوییەمان پێ زیندوو كردبووە لەدوای ئەوەی مردبوو).

لەم ئایەتەدا قسەكەر لەكەسی سێهەمەوە دەگۆڕێ بۆ كەسی یەكەم. لەسەرەتادا ئایەتەكە دەڵێ (خوا دەینێرێو هەڵمی دەریاكانی پێدەگوازێتەوەو دەیكات بەهەور) كەچی لەناكاو خوا كەسی یەكەم قسە دەكات (دەینێرین بۆ وڵاتێكی وشكو مردوو ...تاد).

ناوەڕۆكی ئایەتەكە لەسەر كرداری ڕانەبردوو ڕاوەستاوەو دوایی تێكەڵ بەكرداری ڕابردوو دەبێ. وشەی (فتپیر) كردارێكی ڕانەبردووە (فعل مجارع) لەناوەڕاستی ڕستەیەكدایە كەهەموو ڕابردووە. لحكاية الحال الماضية). ئیتر لەمەدا هیچ ڕەوانبێژییەك هەیە؟

لە سورەتی (الحج) ئایەتی (63): {أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاء مَاء فَتُصْبِحُ الْأَرْضُ مُخْضَرَّةً إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ}.

(ئایا نەتبینیوە خوا بارانی لەئاسمانەوە باراندووەو زەوی پێ سەوز دەبێت خـوا وردبین‌و بەسۆزو دلۆڤان‌و بەئاگایە).

جارێکی دیکە قورئان کرداری ڕابـردوو لەگـەڵ ڕانـەبردوو لەیـەك رسـتەدا کۆدەکاتەوە. وشەی (فتصبح) دەبـێ بنوسـرێ (فأصـبحت) چـونکە خوابـارانی (باراندووە) نەك (دەبیارێنێ).

ئەمـەش ئایـەتێکی دیکەیـە کەلـەنێوان ڕابـردوو ڕانـەبردوو تێکـەڵ بـووە، لەسورەتی (الشعراء) ئایەتی (4) دەڵێ:

{إِن نَّشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِم مِّن السَّمَاء آيَةً فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ}

(گەربمانەوێت بەڵگەیەکیان (موعجیزەیەکیان) لەئاسمانەوە بۆ دائەبەزێنین ئـیتر گەردنیان بۆی ملکەچ‌و زەلیل بووە) زانایان دەڵێن: نیوەڕستەی (گەردنیان بـۆی ملکەچ‌و زەلیل بـووە) بەواتایـەکی ڕانـەبردوو بـەکارهاتووە، ئـیتر ئـەم هـەموو پێچاوپێچەی بۆچی بوو زۆرئاسان بوو بیوتایە (فتضل)؟!..

تەنها تێکەڵبوونی ڕابردوو لەگەڵ ڕانەبردوودا تاکە شتێکی نابەدەر نییە لـەم ئایەتەدا ئەوەتا وشەی (خاضعین) بەکارهاتووە، ئەمە حاڵەتێکـە هـەموو ئاقڵـەکان لەپیاو لەخۆدەگرێ تا پێناسەی (اعناقهم – گەردنیان) پێبکات‌و ئەم وشەیە کۆی ئاقڵەکان نییە، لەڕێزمانـدا ئـەو نـاوەی ئێـستا بـەکاردەبرێ لەگـەڵ چۆنایەتی‌و

چەندایەتی خاوەن ناوەکەدا یەکانگیردەبێ، لەبەرئەوە راستر دەبوو گەربیوتایە (فظلت اعناقهم لها خاضعة) بەڵام لەبەرئەوەی هەموو ئایەتەکانی ئەم سورەتە بە (ین) کۆتایی دێت بەناچاری وتویەتی (خاضعین).

قورئان لەزۆرجێگەداو لەهەمان ئایەتدا زۆرجار ئەم تێکەڵییەی لەنێوان تاكو کۆدا دروست کردووە، بۆنموونە سورەتی (النحل–66) {وَإِنَّ لَكُمْ فِي الأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهِ مِن بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَّبَنًا خَالِصًا سَآئِغًا لِلشَّارِبِينَ}

(الانعام) کۆیەو مەبەستی ئاژەڵەکانە, دەبوو بیوتایە (نسقيكم مما في بطونها، بەڵام حوکمی تاکی داوەتێو وتویەتی (بطونه) (مەبەستی نوسەر لەدیاریکردنی (ه –ها) کەیەکەمیان بۆ نێرەو دووهەم بۆ مێ، لەبەرئەوەی وشەی (الانعام) کۆیە دەبوو لەوشەی دوایدا وەك مێ هەڵسوکەوتی لەگەڵ بکردایە نەك بەپێچەوانەوە– وەرگێڕ) راڤەکان دەڵێن بۆیەکردویەتیەوە بەتاك مەبەستی لەوشە رەسەنەکەیە کە(النعم) (الانعام)، کۆ –النعم، تاك)و مانای وشەی نعم لەگەڵ زەمیرەکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئاژەڵ، سەرباری ئەوەی (الانعام) واتە (حیوانات).

هەروەها هەمان ئایەت لەسورەتی (المؤمنون) دووبارە کراوەتەوە بەڵام ئەمجارە راستیەکەی نوسراوە، واتە لەجیاتی (بگونه) نوسراوە (بگونها)و ئایەتی 21

لەسورەتی المؤمنون ئاوا نوسراوە: {وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُّسقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ}

هەروەها زۆر لەقورئاندا هەیە کە(گوتن)و (واتا)کەی نامۆیە، بۆنموونە لەسورەتی (المرسلات) کاتێك لەئایەتی (32) بەدواوە پێناسەی ئاگری دۆزەخ دەکات دەڵێت: {كَأَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌ} سەرەتا وشەی (جِمَالَتٌ) ئەگەرچی لەقورئاندا بەکۆی تێکەڵی مێینە (جمع تکسیر)و لەبەرامبەر تاکەکەی (جمل) هاتووە بەڵام بەڕاستی ئەمە کۆیەکی نامۆیەو لەبەکارهێناندا شازە، چونکە ئەوەی ناسراوە وشەی (جمال)ە نەك (جِمَالَتٌ).

لەدواییشدا پێناسەی ئەم حوشترە دەکات کەرەنگی زەردە..!! لەکاتێکدا هیچ حوشترێکی زەرد نییە.!! بۆ پاساویش ڕاڤەکان دەڵێن کاتی خۆی عەرەب بەوجۆرە حوشترەیان دەوت حوشترێکی زەرداوی چونکە زەردێك لەناو ڕەشەکەدا هەبووە. جا ئایا لەمە ئەوە تێبگەین کەبەنی ئیسرائیل هەمان مەبەستی هەبوو کەوتیان (البقرة الاسود اصفر) چونکە خوا پێی وتبون { إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَّوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ}.[12] ئێمە نازانین بۆچی عەرەب بەهەموو شتێکی ڕەش دەڵێن ڕەش بەڵام بەپیاهەڵدانێك حوشتری ڕەش دەکەن بەزەرد بەڵام بەمانگاو

---

[12] البقرة 69

بزنی رەشیان نەگوت زەرد؟! (لەکاتێکدا هیچ رەنگێك نییە پێی بوترێت رەش، بەڵكو ئەوەی هەیە یاریدەری رەنگە بنەرەتیەکانە کەسیٚدانەی سەرەکین سوور، زەرد، شین–وەرگێر).

لەسورەتی (الفرقان –68) {وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَن يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا}

وشەی (أثاما) لەزمانی عەرەبیدا هیچ نییە، پێویست بوو قورئان بەزمانێکی عەرەبی روونو ئاشکرا دابەزییایە. تەنانەت راڤەکانو زانایانی زمانەوانیش لەسەر واتای وشەی (أثاما) رێکنەکەوتوون، (عبدالله بن عمر) دەڵێ (أثاما) دۆڵێکە لەدۆزەخدا، (عکرمە)ش دەڵێ چەند دۆڵێکە لەدۆزەخدا تێیدا ئەشکەنجەی زیناکاران دەدرێ، (قتادە)ش دەڵێ: (أثاما) واتە (نکالا)، هەروەها دەشڵێن مەبەستی بیرێکە لەقولایی دۆزەخدا، (السدي)ش دەڵێ واتە پاداشت.[13]

وای بۆدەچم کە(السدی) ئەم تەفسیرەی لەکۆی گشتی مانای ئایەتەکە هێناوە چونکە جگە لەو هیچ کەسێکی دی ئەم مانایەی نەهێناوە، وشەکەش لەبنەڕەتدا لەلای عەرەب بەربلاوو بەکارهاتوو نەبووە، ئەگەر مانای وشەکە دۆڵێکی ناو دۆزەخ بگەیەنێت ئەوا بەپێی بۆچوونی راڤەکارەکان چۆن عەرەب

13 تفسیر أبن کثیر للآیة 68 من سورة الفرقان/ وتفسیر القرطبي کذلك

ئـەم وشـەیەی هێنـاو بـەکاریهێنا لەکاتێکـدا پـێش ئیـسلام هـیچ زانیارییـەکیان دەربارەی دۆزەخ نەبووە؟ لەمانای ئایەتەکـە وادەردەکـەوێت (ئـەوەی ئەوشـتانە بکات پاداشتی دەدرێتێ). سەرباری ئەوەی زانایـانی ئیـسلام ماناکـەیان نـەزانیوە وەك لەتەفسیرەکانیاندا بەروونی نـاکۆکی دەبینـرێ، بـەڵام راسـتیەکەی ئەوەیـە قورئان وشەی (أپاما)ی بۆ ئـەوە بـەکارهێناوە کەلەگـەڵ سـەرواوی ئایەتـەکانی دیکەدا بێتەوە.

هەروەها لەسورەتی (العنکبوت 64) {وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ}.

راڤەکاران زۆر بەزەحمەت توانیویانە تەفسیری وشەی (حیوان) بکەن، وتویانە وشـەی (حیـوان) واتـای ژیـانی هەمیـشەیی دەگرێتـەوە، قورتـوبیش (القـرطبي) لەتەفسیرەکەیدا دەڵێ (حیوان) هەموو شتێکی زینـدوو دەگرێتـەوە، یـان واتـای بیریك لەبەهەشت دەگرێتەوە. هەنـدێکیش دەڵـێن بنـەرەتی وشـەکە (حییـان)وە یەکێك لە(ی) گۆراوە بۆ (و)و وشەی (حیوان) دروست بووە.[14] ئـەم قـسەیەش نـامۆو قورسـە چـونکە عـەرەب پیتـی (و)ی گۆڕیـوە بـۆ (ی) ئەگـەر پێکـەوە کۆببنـەوەو یەکـەمیان سـکونێکی لەسـەربێت وەك (نویـة) لـە(نـوى)، (ینـوي)

---

14 تفسير القرطبي للآية 64 من سورة العنكبوت

کەلەبنەڕەتدا (نویە) یەیە، بەڵام بەهۆی کۆبونەوەیانو هەبوونی سکون لەسەر پیێشترەکەیان (و)و (ی) هەڵگەڕاونەتەوەو (ی) بە (ی)ەوە نوساوەو بووە بە (نیە)، جا ئەگەر (ی)و (و) بگۆڕین بۆ پەککەوتنیان ئەوادەبوو (فأحيينا به الارض) بگۆڕن بۆ (فأحوينا به الارض).

هەروەها لەسورەتی (عبس)دا {فَأَنبَتْنَا فِيهَا حَبًّا, وَعِنَبًا وَقَضْبًا} .[15]

(ئینجا دانەویلّەمان تیّدا رواند هەروەها تریّو قَضْبًا .

هیچ یەکێك لەراڤەکان نازانن مانای (قضبا) چییە!! (ابن کثیر) دەڵێ: (القضب) ئەو سلکی رووەکەیە کەمێروو دەیخوات. (ابن عباس) یش هەمان بۆچوونی هەیە. (الحسن البصری)یش دەڵێ: (ئالیك - ئاژوو)ە. خەڵکانی دیکەش شتی تر دەڵێن. لەهەمان سورەتدا {وَفَاكِهَةً وَأَبًّا}. [16] زوحاك دەڵێت (الاب) هەموو ئەو شتانە دەگرێتەوە کەلەسەر زەوی دەڕوێن. (ابو زرین)یش دەڵێ ماناکەی رووەکە، (ابن عباس)یش دەڵێ (الاب) ئەو بەرهەمە رووەکیانە دەگرێتەوە کەمرۆڤو ئاژەڵ دەیخۆن. هەروەها (ابن عباس)و (الحسن) دەڵێن:

---

[15] آيات 27 و 28

[16] الاية 31

(ألاب) ئەوەیە كەمرۆڤ نایخوات، ئەوەی مرۆڤ دەیخوات ناوی (الحصید)ە و لەمەدحی پەیامبەریشدا بەكۆپلە شیعرێك ئەم راستیە سەلمێنراوە:

له دعوةُ ميمونةُ ريحها الصبا.. ..بها ينبت الله الحصيدةَ وألابا

ئەم كۆپلە شیعرە بەبێگومان كەسێك وتویەتی كەموسوڵمان بووەو وشەی (ألاب)ی لەقورئاندا بیستووەو خستویە ناو شیعرەكەیەوە بەبێ ئەوەی ماناكەی بزانێ چونكە لەگەڵ سەروای شیعرەكەیدا هاتۆتەوە چونكە هەموو لایەكیش دەزانن (الحصاد, دروێنە) لەكشتوكاڵەوەیەو كەسیش مانای (ألاب) نازانێ.

هەروەها (ابن عباس) دەڵێ: (ألاب) بەرووبوومە تەڕەكانە (مەبەست ئەو بەروبومانەیە كەهێشتا بە درەختەكەوەنو لێنەكراونەتەوە – وەرگێڕ) زوحاكیش دەڵێ هەنجیرە.

بەوەی باسمان كرد بەروونی دیارە كەس مانای وشەكە نازانێت، ئەوەتا (ابن عباس) بەچوار جۆر تەفسیری جیاجیا بۆ ئەم وشەیەی دەكات. (الكلبي)یش دەڵێ: ألاب هەموو سەوزەیەك دەگرێتەوە، هەندێكیش دەڵێن میوەی تەڕە (وەك كاهو، وەرگێڕ).

پرسیاریشیان لەخەلیفە ئەبوبكر كردووە لەسەر تەفسیری {وَفَاكِهَةً وَأَبًّا} وتویەتی: چ ئاسمانێك دامدەپۆشێ و چ زەوییەك دەمگرێتە خۆی گەر بڵێم

لەقورئاندا شت هەیەو نایزانم؟.. (أنس بن مالـك)یـش دەڵێـت: گـوێم لـێبـووە عومەری کوڕی خەتتاب ئەم ئایەتەی خوێنـدەوەو دوایـی ووتـی: مانـای هـەموو ئەمانەمان زانـی، ئـەی مانـای (ألاب) چـیە؟ دوایـی گۆچـانەکەی دەسـتی بـەرز کردەوەو وتی: خوا بۆ سەپاندنی ئائەمە تەمەنی درێژکردووم.[17] (واتـە سـەپاندنی هێزی گۆچانەکەی – وەرگێڕ).

جا ئەگەر خەلیفە عومەرو خەلیفە ئەبوبەکرو ئیبن عەبباس ماناکەی نەزانن ئایا ئەوە دەچێتە ئەقڵەوە شاعیرێك لەرێکخستنی ئـەو کۆپلـە شـیعرەی نـاوبراودا بەماناکەی بزانێ؟!.

ئەم وشەیە لەوانەیە سریالی بێتو بنەڕەتەکەی (Ebba) یـاخود لەوشـەیەکی عیبری داتاشـرابێت (Ebh) بـەڵام بـەهیچ شـێوەیەك عـەرەبی نییـەو عـەرەبیش ماناکەی نازانێت.

لەسورەتی حەجیش ئایەتی 29: {ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ}

وشەی (تَفَثَهُمْ) عەرەبی نییەو کەس ماناکەی نازانێو وتنو بیستنیشی گرانە.

---

17 تفسير أبن كثير للآية 31 من سورة عبس

قورتوبی لەشیكردنەوەی ئەم ئایەتەدا دەڵێت: دوای سەربڕینی قوربانییەكان بچن بەلای كاروباری حەجیانەوە وەك قژوریش تاشین، فڕێدانی بەردی ڕەجم، لابردنو كۆكردنەوەی پرژو بڵاوییەكانی دوای ئەم كارانە دەگرێتەوە. (الازهری)یش دەڵێت: (التفث) كورت كردنەوەی سمێڵو نینۆككردنو هەڵكێشانی موی بنباڵو تاشینی تووكەبەرە.

هەروەها ئەزهەری دەڵێت: ئەم وشەیە لەقسەكردنی عەرەبدا نەناسراوە جگە لەگوتەیەكی (ابن عباس)و راڤەكاران. (ابن العربی)یش دەڵێ: ئەم دەربڕینە زۆر نامۆیەو خەڵكی عەرەب نە بەكاریان هێناوەو نە خستویانەتە شیعرەوەو نە سەری خۆیانیان پێ قاڵ كردووە. جا ئەگەر خەڵكی عەرەب ماناكەی نازانن ئیتر بۆ تێگەیشتنی دەبێ بەخت یاوەری چ كەسێكی ناعەرەب بێت؟

قورئان وشەگەلێكی زۆری بەكارهێناوە نەلەزمانی عەرەبیدا هەیەو نەمانایەكی روونو سەر لێدەركردنی هەیەو زۆرترین راڤەكاریش لەتەفسیرەكانیاندا ناكۆكن.

لەسورەتی (الحجر87): {وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ}.

هەندێك لەراڤەكاران دەڵێن مەبەست لە(سبع) حەوت سورەتە درێژەكەی قورئانە. هەندێكیش دەڵێن مەبەستی حەوت ئایەتەكەی سورەتی فاتحەیە، بۆ ئەم بۆچوونەشیان فەرمودەیان بە نموونە هێناوەتەوە قورتوبیش لەتەفسیرەكەیدا دەڵێ

مەبەست لە(المثاني) مەبەستی هەموو قورئانە بەو بەڵگەیەی کەلەسورەتی (الزمر-23)دا وتویەتی: {اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَمَن يُضْلِلْ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ}.

وادەردەکەوێ کەتەفسیرەکەی قورتوبی لەگەڵ ئایەتەکەدا یەکناگرێتەوە چونکە ئایەتەکە دەڵێ: {وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ}.

(حەوت ئایەتمان لەهەشت پێداویت لەگەڵ قورئاندا) ئەگەر بڵێین وشەی (المثاني) مەبەستی هەموو قورئانە ئەی چۆن دەبێت دووجار بڵێین وشەی (هەموو قورئانمان پێداویت لەگەڵ هەموو قورئاندا) هەروەها حەوت سورەتە درێژەکەش بەشێکە لەقورئان، لێرەدا ڕەوانبێژی نامێنێ گەر (گشت) بەسەر (بەش)دا بچەمێنێتەوە، ئەگەر ئەوەش بکرێ‌و ڕێگەی پێبدرێ ئەوە کەس نازانێ (المثاني) چییە..! باشتر وابوو قورئان بەزمانێك قسەی لەگەڵ خەڵك بکردایە کەتێی بگەیشتنایە.

هەروەها لەسورەتی (الحاقة-36): {وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ}

کەس نازانێ مانای (غسلين) چییە، بەلام لەگەڵ سەرواوی سورەتەکەدا دەگونجێ بۆ نموونە بڕوانە ئەم سێ ئایەتە:

{وَلَا يَحُضُّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ}
{فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هَاهُنَا حَمِيمٌ}
{وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ}

هەروەها لەسورەتی (الانسان – 18): {عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا }
لێرەشدا کەس نازانێت مانای (سلسبیلا) چییە. تەفسیرەکەی جەلالەین دەڵێ: سلسبیلا واتە رۆشتنەخوارەوەی پاروی جوینکراو بەناو قورگدا. لەتەفسیری (ابن کثیر) یشدا (عکرمة) دەڵێ ناوی بیرێکە لەبەهەشت. موجاهیدیش دەڵێ بەگیراوەی دەرمانێك دەڵێن کەزۆر بەخێرایی بگاتە شوێنی خۆی. قیتادەش دەڵێ: ئاوێکی هێمنو رێکچوو. بەڵام تەفسیری قورتوبی دەڵێ: سەلسەبیل شەرابێکی بەتامەو عەرەب دەڵێ سلس، سلسیل، واتە خواردنێکی خۆشو بەتام (سلسل الماء في الحلق) واتە چوونە خوارەوە (سلستە) واتە تێرژاند.
من نازانم چۆن تەفسیری جەلالەین هەڵسوکەتی لەگەڵ سلسبیلا کردووە کەهاوپێچی کردووە لەگەڵ گوتەی عەرەب بەسلسو سلسالو سلسیل، هەرچۆنێك بکەین لەگەڵ ئەم وشانەدا ناتوانین لەسلسبیلا تەواوبینو بگەینە ئەنجام. (ابو عالیة)و (مقاتل) دەڵێن لەبەرئەوە ناونراوە (سلسبیلا) چونکە

ڕێگەیان بـۆ ئەرەوێنێتـەوەو لەبەهەشـتی بەریـنداو لەماڵەكانیانـدا لـەسەرچـاوەی عەرشەوە ئەو ڕەوینەوەیان بۆ هەڵدەقوڵێت.[18]

هـەموو ئاوێـك لەشـارە تازەكانـداو لەخانوەكانمانـدا بـەناو جۆگەیـەكی دیواربۆكراودا دەڕوات جا ئایا ئەمە ئاوی سەلسەبیلایە یـان مەرجـە لەبەهەشـتی بەرینەوە هەڵقوڵێ؟؟.سەرسوڕهێنەرترین تەفسیرەكان ئەوەیەكە (قفال) لـەتەفسیری جەلالـەیندا هێناویەتیو دەڵێـت (سلـسبیلا) ئـەو كانیـاوە شـەریفەیە كەلـەنێوان پەرژینەكانی ئەملاو ئەولایـەوە دەڕواتو ئەمـەش لـەعـەلی كـوڕی ئـەبی تاڵبـەوە ڕیوایەتییان كردووە).

لێرەدا دەبینین وشەی (سلـسبیلا)ی كردووە بە دوو بەشەوە (سل)و (سـبیلا). بەڵام كێشەكەی لەوەدایە ئایەتەكـە دەڵێـت (كانیـەك بەسلـسەبیلا نـاودەبرێ)و ناكرێ بڵێین ناوی سەلو سەبیلایە بەڵكو سەلسەبیلایە.

(القفال) بۆ ڕزگاربوونی لەم كێشەو گرفتە دەڵێ: (مانای ئەم وشـەیە لـەلای فریـشتەكانو چـاكەخوازانو ئـەهلی بەهەشـت هەیـە) ئـەم شـیكارییە ئـەوەمان بۆدەردەخات كەچۆن زانایانی ئیـسلام بـەدەوری بازنەیـەكی بۆشـدا پـێچو پـەنا

18 تفسير القرطبي للآية 18 من سورة الانسان

دەكەنو دەخولێنەوە، لەجیاتی ئەوەی بلێن هیچ لەمەبەستی ئەم وشەیە تێناگەین دێنو وشەكەی قورئان بەنامۆیی وسەرنجڕاكێش شی دەكەنەوە.

لەسورەتی (المطففين)یشدا چەند وشەیەك لەچەند ئایەتێكدا هەیە تێگەیشتنی گرانە. بۆنموونە بڕوانە ئایەتەكانی 7و8و9ی سورەتەكە:

{كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الفُجَّارِ لَفِي سِجِّينٍ}

{وَمَا أَدْرَاكَ مَا سِجِّينٌ}

{كِتَابٌ مَّرْقُومٌ}

هەروەها لەهەمان سورەتدا ئایەتەكانی (18-19-20)

{كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ }

{وَمَا أَدْرَاكَ مَا عِلِّيُّونَ}

{كِتَابٌ مَّرْقُومٌ}

بەپێی ئەم ئایەتانە هەردوو وشەی (علیین)و (سجین) هەردووكیان مانای (كتێبێكی بلندو بەناوبانگ) دەگەیەنێت. یەكێكیان بۆ ستەمكارانو ئەوی دیكە بۆچاكە خوازان. لێرەدا قورئان زمانێكی نەناسراو بەكاردەهێنێ تا رستەیەكی سادە بگەیەنێتە ئێمە ئەویش ئەوەیە: دوو كتێب هەیە، یەكێكیان بۆ ستەمكارانو

ئەوەی دیکە بۆ چاکەخوازان. جا ئایا ئەوە بۆئێمە گرنگە تا ناوی ئەوکتێبە بزانین؟

سەرباری ئەوەش قورئان دەڵێت یەك کتێب هەیە (وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ) (39) سورة الرعد {لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ} (22) سورة البروج

ئەو کتێبەی کەخوا هەر لەئەزەلەوە لەئاسمانی حەوتەمدا دەیپارێزیٚو تێیدا هەموو شتێکی بەگەورەو بچووکەوە تۆمارکردووە دەربارەی هەموو مرۆڤێك تەنانەت پێش ئەوەی لەدایکیش بێت, هەروەها بۆ هەرکەسێك کتێبێکی تایبەت بەخۆی هەیە کەرۆژی قیامەت وەریدەگریٚ، تیایاندا هەیە کتێبەکەی لەدەستی راستیەوە دەدەنیٚو هەمیشە لەدەستی چەپیەوە دەیدەنیٚ تا ئەوانە بخوێنیتەوە کەلەژیانی دونیادا کردوونی. ئیتر حیکمەتی ئەوە چییە دوو کتێب هەبێت یەکیان بۆ ستەمکارانو ئەوی دی بۆ چاکەخوازان چونکە لەویٚ بۆ هەموو کەسێك کتێبێکی تایبەت هەیەو لەوحی مەحفوز هەیەو هەموو وردەکارییەکی تێدایە، نە لێی دەگۆڕیٚو نە لێی ون دەبێت؟ .. بۆ ئیحتیاتیش گەر بڵێین دوو کتێب هەیە یەك بۆ ستەمکارانو یەك بۆ چاکەکاران، ئایا ئەمە ئەوە دەهێنیٚ ئایەتێکی بۆ دابەزێنرێتو ناوەکانی ئەو دوو کتێبەمان پیٚ بڵێت؟؟.. ئایا ئەمە لەئاکارو رەفتارمان دەگۆڕیٚ، یان بانگەوازمان دەکات بۆ بڕواهێنان؟!. جێی خۆیەتی بڵێین

کەقورئان وشەی (وما ادراك) (تو چـوزانی چـییە) ی دوانـزە جـار بـەکارهێناوە تاچەند وشەیەکمان بۆ شیبکاتەوە کەنامۆو نەناسراونو لای عەرەبیش لەوکاتەدا ناسراون. دواتر کەمێك لەبارەی ئەم چەند وشەیە دەدوێین.

لەسورەتی (الفیل)دا {وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ} (3) {تَرْمِيهِم بِحِجَارَةٍ مِّن سِجِّيلٍ} 4

(ابن کثیر) دەڵێ: (طیر أبابیل) باڵندەی ئەبابیل باڵندەیەکـە لـەدەریادا دەژی وەك (الخطـاطیف،و البلسـان) (نـاوی دووجـۆر باڵنـدەن) قورتـوبیش دەڵـێ: باڵندەیەکە لەئاسمان نەپێـشتر بینـراوەو نەپاشـتریش دەبینـرێ: (الـضحاك) دەڵـێ کە(ابن عباس) وتویەتی گوێم لێبـووە پەیامبـەر گوتویـەتی: باڵندەیەکـە لـەنێوان ئاسمانو زەویدا هێلانەی کـردووە هـەر لەوێـدا هـەڵهاتووەو بـووە بەجوجەڵـەو گەورە بووە. هەروەها (ابن عباس) دەڵێ: وەك سەگ چوارپەلو چـنگو پەنجـەو نینۆکی هەبووەو وەك باڵندەش باڵی هەبووەو کەلەدەریاوە هاتۆتە دەرەوە حەوت سەری هەبووە.

ئەمە باڵندەی ئەبابیل: بۆ وشەی (سجیل)یش کەسمان راستەقینەکەی نـەزانیوە. نوحاس دەڵێ واتە (زۆر زۆر)، سیلو سجیل یەك شتن، (محمد بن الجهم) دەڵـێ: سجیل واتە قوڕەو دەکولێنرێت تاوشك دەبێتـەوەو وەکـو وردە زیخی لێـدێت.

(سعيد بن جبير)يش دەڵێ: ئاخاوتنێكی عەرەبی نییەو لەبنەڕەتدا پێكهاتووە لە(سنج و جيل) یاخود سنكو كيل، ئەمانەش فارسینو واتای بەردو قوڕ دەگەیەنن. كەچی لەقورئان لەسورەتی (الذاريات-33) دا دەڵێ: (با بەردبارانیان كەین لەبەردێك كەلەقوڕ دروستكراوە) كەواتە ئەوەش ڕاست نییە، (ابن يزيد) دەڵێ: سجيل ناوی ئاسمانی دونیایە، عەكرەمەش دەڵێ دەریایەكی هەڵواسراوە لەنێوان زەویو ئاسمانداو لەوێوە بەردەكان باریون، هەروەها دەڵێن شاخێكە لەئاسماندایە، هەرووەها دەڵێن ئەو تۆمارەیە كەبەسەریاندا دێت واتە ئەوە نوسراوەیە (قەدەر, موسیبەت) كەهەردەبێ بەسەریاندا بێت.[19]

بۆی هەیە لەبنەڕەتدا وشەیەكی ئارامی (sgyl) بێت كەبەمانای بەردی پەرستگا دێت.[20] ئەوە جێی سەرنج بێت ئەوەیە ڕاڤەكاران تەفسیری وایان هێناوە كەهیچ پەیوەندییەكیان بەیەكەوە نییە، ئەوەش ئەوە دەگەیەنێت كەئەوان واتاكانی ئەم وشە نەناسراوو نامۆیانە كەلەوەوپێش نەیانبینیبوو بەشتی دیكە ئەخەملێنن.

19 تفسير أبن كثير للآية الثالثة من سورة الفيل

20 F. Leemhuis. Quranic sijjil and Aramaic sygl, JSS 27 (1982) 47-56 (Quoted in What the Koran Really Says, Ibn Warraq, (Prometheus Books, 2002

وشەی (الفرقان) چەندین جارو بەمانای جیاواز جیاواز لەقورئاندا هاتووە. بۆ نموونە: لەسورەتی (بەقەرەدا53) {وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ}

ئینجا ئەو کتێب-تەورات-و فورقانەی بۆ موسامان هێنا..تاد.

لەهەمان سورەتدا-185 نوسراوە {شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِيَ أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى}

(مانگی ڕەمەزان، ئەو مانگەی کەقورئانی تێدا هاتە خوارەوە، ڕێنموویی بەخشە بۆ خەڵکیو بەڵگەی زۆری تێدایە لەهیدایەتو فورقان).

لە سورەتی (آل عمران) ئایەتەکانی 3و4 {نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقاً لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنزَلَ التَّوْرَاةَ وَالإِنجِيلَ, مِن قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَأَنزَلَ الْفُرْقَانَ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُواْ بِآيَاتِ اللّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَاللّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ}

(خوا قورئانی بۆ تۆ ڕاستو دروست دابەزاند بەڕاستی دانەری کتێبەکانی پێشوتریشەو تەوراتو ئینجیلیشی دابەزاندووە، ئەوکتێبانە پێشوەخت هیدایەتکەری خەڵك بوون، فورقانیشی دابەزاندووە ...تاد).

هەروەها لەسورەتی (الانفال-41) {وَاعْلَمُواْ أَنَّمَا غَنِمْتُم مِّن شَيْءٍ فَأَنَّ لِلّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِن كُنتُمْ آمَنتُمْ

بِاللّهِ وَمَا أَنزَلْنَا عَلَى عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ وَاللّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ}

(ئاگاداربن‌و باش بزانن هەردەستکەوتێکتان بوو ئەوە بێگومان پێنج یەکی بۆ ئەمانەیە خوا، پەیامبەر، خزمانی نزیکی پەیامبەر، هەتیوان، هەژاران‌و ڕێبواران، ئەگەر ئێوە باوەڕتان هەیە بەخواو بەوەی بۆ پەیامبەرمان دابەزاندووە لەڕۆژی فورقاندا ئەو ڕۆژەی دوو کۆمەڵ لەشکر پێکدا هەڵپژان...).

لە سورەتی پەیامبەرانیشدا (الانبیاء-48) {وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى وَهَارُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَاء وَذِكْرًا لِّلْمُتَّقِينَ}

(بێگومان ئێمە بۆ موساو هارون فورقانمان بۆهێنا، ئەم فورقانە ڕووناکی‌و یادخەرەوەیە بۆ پارێزکاران).

هەروەها لەسورەتی (الفرقان-1) دەڵێ: {تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا }

(پیرۆزە ئەو زاتەی فورقانی دابەزاندووە لەسەر کۆپلەی خۆی تابێتە هۆی هوشیارکەرەوە لەهەردوو سەردەمەکەدا).

بەشی زۆری راڤەکاران هاوڕان لەسەر ئەوەی فورقان جیاکەرەوەی راستو ناراستە. بەلآم (ابن عباس) دەڵێ: فورقان واتە دەروازەیەکی رزگارکەر. (موجاهید)یش بۆی زیاد کردووەو دەڵێ: لەم دونیاشو لەودونیاش.

لە ریواتێکی دیکەدا (ابن عباس) دەڵێ: فورقان واتە سەرکەوتن، چونکە دەڵێن مەبەستی لەشەڕی بەدر بووە، لەبەرئەوەی خوا لەورۆژەدا راستو ناراستی لەیەك جیاکردۆتەوە، قیتادەش دەڵێ: فورقان مەبەستی حەلاڵو حەرامەکانی تەوراتە، رازیش دەڵێ: ڕەنگە مەبەستی لەتەورات یان بەشێکی تەورات یاخود یەکێك لەموعجیزەکانی موسا بێت وەك گۆچانەکەی دەستی. لەوانەشە مەبەستی شەقبوونی دەریاکە بێت بۆ موسا. بەلآم رازی لەدوا بۆچوونیدا لەسەر ئەوەی (فورقان تەوراتە) دەوەستێت: هەروەها دەڵێن فورقان قورئانە، چونکە خوا فورقانی بۆ موسا دابەزاندووە هەروەها بۆ محمدیشی دابەزاندووە، ئەمەش وامان لێدەکات بلێین فورقان ڕەنگە مەبەستی (کتاب) بێت.

بەلآم چۆن دەبێت ئەم بۆچوونە وەربگرین لەکاتێکدا ئایەتی-29ی ئەنفال دەڵێت: {يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إَن تَتَّقُواْ اللّهَ يَجْعَل لَّكُمْ فُرْقَاناً وَيُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ}

(ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە ئەگەر تەقوای خوابکەن ئەوە خوا دەروازەیەکی ڕزگاربونتان لێدەکاتەوە). چونکە ئەم مانایەی لـەم ئایەتـەدا هەیـە لەگـەڵ هـیچ مانایەکی پێشووتر ناگونجێ، کەواتە مانای فورقان چییە؟..

وشەیەکی دیکەش هەیە پێش ئەوەی قورئان دابەزێت لەلای عـەرەب ناسـراو نەبووە ئەو وشەیەش (کلالـە)یە {وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِن لَّمْ يَكُـن لَّهُـنَّ وَلَدٌ فَإِن كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِن بَعْدِ وَصِـيَّةٍ يُوصِـينَ بِهَـا أَوْ دَيْـنٍ وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِن لَّمْ يَكُن لَّكُمْ وَلَدٌ فَإِن كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُـنَّ الـثُّمُنُ مِمَّـا تَرَكْتُم مِّن بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَإِن كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلاَلَةً أَو امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ فَإِن كَانُوَاْ أَكْثَرَ مِن ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاء فِـي الثُّلُثِ مِن بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَآ أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَآرٍّ وَصِيَّةً مِّنَ اللّهِ وَاللّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ (12) سورة النساء }

دەربارەی واتای ئەم وشەیە (كَلاَلَةً)پرسیاریان لەئەبوبکری صـدیق کـردووە ئەویش وتویەتی: من لـەخۆمەوە ئەم وەڵامەتان دەدەمـەوە ئەگـەر پێکـاوم ڕاسـت دەرچوو ئەوە لەخواوەیە، ئەگەر هەڵەبووم ئـەوە لـەمنو لەشـەیتانەوەیەو خـواو پەیامبەر بێتاوانن, وشەی (کلالە) بەکەسێك دەوتـرێ نـەکوڕی هـەبێو نـەباوك، قورتوبیش لەتەفسیرەکەیدا دەڵێ: وشەی کەلالـە لەئکلیل (الاكليل)ەوە هـاتووە,

بێ گومان ئەمەش خەملاندنەو هیچ بەڵگەیەك نییە بۆئەوەی وشەی (كلالة) لە(الاكليل)ەوە هاتبێت. تەبەری بیستو حەوت واتای بۆ وشەی (كلالە) هێناوە ئەمەش بەڵگەیە بۆئەوەی ماناكەی نازانن.

(منتجمري واط)پێی وایە نزیكەی حەفتا وشە لەقورئاندا بەكارهاتووە كەعەرەبی نین، نیوەی وشەكان لەو ئاخاوتنانە وەرگیراون كەلەئایینی مەسیحیدا بەكاردەهێنران، بەتایبەت زمانی سریانیو ئەسیوبی، نزیكەی بیستو پێنج وشەش لەعیبریو ئارامیو هەندێك وشەی سادەی فارسیەوە وەرگیراون.[21]

چەند وشەیەكیش لەقورئاندا هەن وادەردەكەوێ مەبەستی ماناكەی پێچەوانەبێت، بۆنموونە لەسورەتی تەها (طه–15) هاتووە {إِنَّ السَّاعَةَ ءَاتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا لِتُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَى}

(ڕۆژی قیامەت بەرێوەیەو نزیكە بیشارمەوە) لەراستیدا ڕوودانی قیامەت شاراوەیەو كەس نازانێت كەی دێت، لەوانەیە قورئان لێرەدا مەبەستی دەرخستنی بێت (اظهرها) نەك شاردنەوە قورتوبی لەتەفسیری ئەم ئایەتەدا دەڵێ: ئایەتێكی گرفتاویە، سعید بن جبیر ریوایەت دەكاتو دەڵێ: ماناكەی دەرخستنە

21 Introduction to The Quran, W Montgomery Watt and Richard Bell, Edinburgh, p 85

لەشاردنەوەی شتێکدا, لێی دەشارمەوە کەواتە لێم دەرخست. هەندێك لەشارەزایانی ڕێزمانیش دەڵێن: دەکرێت وشەی (أخفيها) بە زەمەی هەمزە بنوسرێت وماناکە دەرخستنە. بەمەدا دەردەکەوێت کەشارەزایانی ڕێزمانیش هیلاکن بەدەست تەفسیری ئەم ئایەتەوە، ئەی ئیتر بۆ خەڵك بەگشتی ئەبێ چۆن بێت؟!

لەهەندێك حاڵەتیشدا قورئان ئەوشتانە پێچەوانەدەکاتەوە کەلەناو خەڵکا ناسراوو ئاسایین، بۆ نموونە لەسورەتی (البينه–2–3) {رَسُولٌ مِّنَ اللَّهِ يَتْلُو صُحُفًا مُّطَهَّرَةً , فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ}

(ئەویش پەیامبەرێکە لەلایەن خواوە پەڕەو نامەی بێگەردیان بەسەردا دەخوێنێتەوە، چەندەها کتێبی پڕبەهای تێداهەیە).

ئەوەی زانراوە ئەوەیە کەکتێب چەندین پەڕاوی تێدایە نەك بەپێچەوانەوە کەلەقورئاندا هاتووە، بەڵام باوازبهێنین بزانین قورتوبی لەتەفسیرەکەیدا لەسەرئەم ئایەتە چی ووتوە: وشەی (کتب) کتێبەکان لەم ئایەتەدا بەمانای یاساکان هاتووە چونکە خوا فەرموویەتی {كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ}[22]

---

22 سورة المجادلة 21

بەمانای دادوەری بۆ زۆرینـە، هـەروەها دەڵـێ: سـوێند بـەخوا نێـوانی ئێـوە بەكتێبی خوا داوەری دەكەم. ئینجا داوەری دەكاو حـوكمی ڕەجـم دەردەكـات لەكاتێكدا حوكمی ڕەجـم لەقورئانـدا نەنوسـراوەتەوە. هـەروەها دەڵـێن كتێبـە پڕبەهاكان قورئانە، لەبەرئەوەش نوسراوە (كتـب- كتێبـەكان) چـونكە جۆرەهـا بەڵگەو قەواڵەی لەخۆگرتووەو ئاشكرابووە.

جا ئایا خوێنەر بەم تەفسیرە رازی دەبێ؟.. مـن رازی نـەبووم. قورتـوبی وەك ڕاڤەكارەكانی دی بەدەوری بازنەیەكی بۆشـدا دەخولێتـەوەو هەوڵـدەدات لـەم دەردی سـەرییە دەرگـای رزگـاربوونی خـۆی بدۆزێتـەوە كەتییـدا وایـداناوە لەپەڕاودا كتێب هەبن نەك بەپێچەوانەوە.

نموونەی زۆرهەن لەبەكارهێنانی چەندوشەیەكی نەزانراو نەناسراو لەقورئانـدا تەنها بۆئەوەی لەگەڵ سەرواكاندا دێتەوە بەكارهاتوون. كاتێـك كـەقورئان ئـەم جـۆرە وشـە نەناسـراوانە بۆهاتنـەوەی سـەرواكان بـەكاردەهێنێ ئـەوا هـیچ ڕەوانبێژییەكی تێدانابینرێ. پێویست وابـوو قورئـان بـەزمانێكی عـەرەبی ڕوونو ئاشكرا (بلسان عربي مـبين) بنوسـرێ لەلایـەن هـەموو كەسـێكەوە بناسـرێنەوە كەچی زانیمان وانییەو ڕاڤەكارانیش زەحمەتێكی زۆر دەچێژن بۆ شـیكردنەوەیان، ئیتر ئەبێ لای موسوڵمانی عەوام چۆنبێت؟

نموونەی زۆر هەن کەقورئان چەندین وشەی نامۆی بەکارهێنابێت تەنها بۆ ئەوەی لەگەڵ سەرواکەدا بگونجێت. لێرەدا ئەو کاتەی کەقورئان ئەم وشە نامۆیە بەکار دەهێنێت هیچ ڕەوانبێژییەکی زمانەوانی بەمانای تێگەشتنی تێدا نییە, مادامەکی قورئان بەزمانی عەرەبیی ڕوون دابەزیوە دەبوو بەزمانحاڵی عەرەب دابەزییایە, بەڵگەش بۆ ئەمە ئەوەتا زانایانیش بەزەحمەت زۆربەی وشەکان شیدەکەنەوە, جائیتر بۆ خەڵکە عەوامەکە چی بڵێین.! لەسەرەتاکانی ئیسلامدا لەلایەن موعتەزیلەکانەوە تێبینی ئەم چەمکە کرابوو، لەوانە (ابراهيم النظام) کەوتبوی ڕیزبەندیو زمانەوانی قورئان هیچ موعجیزەیەکی تێدانییە. نوسەرو دادوەری ئەندەلوسی (ابو محمد بن احمد بن حازم) لەکتێبەکەیدا (الملل و النحل) پشتگیری لەم بۆچونە کردبوو، هەروەها لەناو موعتەزیلەکانیشدا (ابو الحسن عبدالرحمن بن محمد الخياط).[23]

هەروەها لەناو زۆر لەئایەتەکاندا هەڵەی ڕێزمانی هەیە، بڕوانە سورەتی (المائدة-69) {إِنَّ الَّذِينَ آمَنُواْ وَالَّذِينَ هَادُواْ وَالصَّابِؤُونَ وَالنَّصَارَى مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وعَمِلَ صَالِحًا فَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ}

[23] Ali Dashti, p. 48

یاسای ڕێزمان وادەخوازێ کەوشەی (الصائبون) مەنصوب بێت چونکە ناوی (ان)و هەموو ناوێکی دیکەی (ان) لەئایەتەکەدا مەنصوبە (مەبەست لەپێناسەی ڕێزمانی عەرەبییەو نوسەر بەو یاسایە ڕەخنەکانی دەخاتەروو، ئەوەی شارەزایی لەتەواوی لەرێزمانی عەرەبیدا هەبێت زۆر بەئاسانی لەمەبەستی نوسەر تێدەگات–وەرگێڕ) هەموو ناوەکان مەنصوبن جگە لە(الصائبون) ڕاستر وابوو کە(الصائبین) بوایە. گەر بڕوانینە ئایەتی 17 لەسورەتی (حج) دەبینین ئەم وشەیە بەڕاستی نوسراوە الصائبین کەهەردەبی واش بێت.

{إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارَى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ}

هەروەها لەسورەتی (النساء–162) دا {لَّكِنِ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلاَةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ أُوْلَئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا}

وشەی (المقيمين) لەگەڵ بنەماکانی ڕێزمانی ناسراوی عەرەبیدا نایەتەوە، وشەیەکی عەتفە لەسەر (الراسخون)و پێویستە مەرفوع بێتو مەنصوب نییە وەك لەئایەتەکەدا هاتووە. مەعتوف بەبەردەوامی جێکەوتەی ئەوەیە کەعەتفی لەسەرە. قورتوبی لەتەفسیرەکەیدا دەڵێ: (الحسن)و (مالك بن دينار)و هەندێکی دی

بەعەتف (المقيمون)یان دەخوێندەوە، بەڵام (سیبویە) دەڵێ: نەصبە لەسەر مەدح.
ئەمەش ئەو قسە بەناوبانگەی یەكێك لەعەرەبە ئەندەلوسییەكانمان وەبیردێنێتەوە
كەكاتێك دادوەری ئەندەلوسی (ابو محمد علی بن حزم) ووتی قورئان
لەناوەڕۆكدا هەڵەی ڕێزمانی تێدایە، پیاوە ئەندەلوسییەكە پێی ووت: جا كەئێمە
قورئانمان هەبێت ڕێزمانمان بۆچییە؟.. ئەگەر قورئان لەگەڵ ڕێزماندا یەك
نەكنەگرنەوە پێویستە بنەماكانی ڕێزمان بگۆڕین, هەرئەمەش لە(سیبویە)
تێدەگەین چونكە دەڵێ ئەو وشەیە نەصبە لەسەر مەدح.

لە سورەتی (الحجرات-9)دا {وَإِن طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِن بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِن فَاءتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ }

وشەی اقْتَتَلُوا دەبوو بنوسرایە (اقتتلا) چونكە دەگەڕێتەوە بۆ دوو خێڵ واتە دوانەن و (اقْتَتَلُوا) هێمایە بۆ كۆ (جمع)

لەسورەتی (الحج-19)دا {هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِّن نَّارٍ يُصَبُّ مِن فَوْقِ رُؤُوسِهِمُ الْحَمِيمُ}

وشەی (اختصموا) پێویست بوو بنوسرێ (اختصما) چونكە دەگەڕێتەوە بۆ دووان نەك بۆ كۆ. (خصمان).

هەروەها لەسورەتی (بەقەرەدا –177) {لَّيْسَ الْبِرَّ أَن تُوَلُّواْ وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَالْمَلآئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّآئِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُواْ وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاء والضَّرَّاء وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ}

بەروونی دیارە نیوەرستەی (ولكن البر من آمن بالله) لەگەڵ لۆژیکی ئایەتەکە نایەتەوە، ڕاستتر دەبوایە بنوسرایە (ولكن البار...) بۆئەمەش ڕێزمانەوانی گەورە (محمد يزيد المبرد) هەمان بۆچوونی هەیە، تەفسیری جەلالەینیش دەڵێ: بە (البار) خوێندراوەتەوە.[24]

لەسورەتی (طە–63) {قَالُوا إِنْ هَذَانِ لَسَاحِرَانِ يُرِيدَانِ أَن يُخْرِجَاكُم مِّنْ أَرْضِكُم بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثْلَى}

وشەی (هذان) ناوی (إن) پێویستە مەنصوب بێتو بنوسرێن (هذين) واباس دەکەن کەعوسمانی کوڕی عەففان بە (هذين) خوێندویەتیەوە هەروەها عائیشەی خێزانی پەیامبەریش. تەفسیری جەلالەین دەڵێ: بەخۆیانیان ووت (ان هذين).

---

24 تفسير الجلالين، الطبعة الثالثة، ص 27 (مصدر سابق)

بەڵام قورتوبی دەڵێت (ابو عمرو) بە (ان هذين لساحران) دەیخوێندەوەو ئەمەش لەعائیشەو عوسمان وچەند صەحابەیەکی دیکە دەگێڕنەوە، هەروەها (الحسن، سعید، جبر، ابراهيم النخعی)و چەندانی دیکە لەشوێنکەوتوان (تابعين) بە (هذين) دەیانخوێندەوە، هەروەها لەلای (عیسی ابن عمرو، عاصم الجحدری)و ناوی (النحاس)یشمان بردووە بە (هذين) خوێندویانەتەوە. ئەم شێوە خوێندنەوەیەش لەگەڵ ڕێزماندا دێتەوە بەڵام لەگەڵ قورئاندا ناکۆکە.

دەڵێن (عبدالله مسعود) بە (ان هذان ساحران) خوێندویەتیەوە، (الكسائي) لەخوێندنەوەی عەبدوڵڵادا (ان هذان ساحران) وەریگرتووە، (أبی بن کعب)یش وتوویەتی: کەئاوای دەخوێنمەوە (ان هذان) شەرم لەخوا دەکەم.

ئەمەی دواین کەس دەزانێ کەهەڵەیەکی ڕێزمانییە وشەرم لەخوادەکا کەبڵێ (ان هذين) چونکە ناچێتە ئەقڵەوە خوا لەڕێزماندا هەڵەبکات.

لەسورەتی (الاعراف-160) {وَقَطَّعْنَاهُمُ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى إِذِ اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ أَنِ اضْرِب بِّعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى كُلُواْ مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِن كَانُواْ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ}

هەمومان دەزانین تایبەتمەندێتی ژماردن بەهۆی جیاوازی ژمارەوە جیاوازی تێدەکەوێ. ژمارەکان لەیەکەوە بۆدەیەو دواتریش کۆ دەبێت. بۆنموونە (تسعة النساء) ئیتر لەیانزە بەرەوژوور وشەکە تاك دەبێ چونکە کۆماناکە دەدرێتە ژمارەکەو دەڵێین: (اثنی عشرة سبطا) (دوانزدە هۆز) نەك (اثنی عشرة اسباطا- دوانزدە هۆزەکان).

هەروەها لەقورئاندا چەند ئایەتێك دەبینین کەنیوەی ئایەتەکە هیچ پەیوەندییەکی بەنیوەکەی دیکەیەوە نییە. بۆ نموونە سورەتی (النساء-3) وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقسِطُوا فِي الْيَتَامَى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَى أَلَّا تَعُولُوا.

ئەگەر لەوە ترسان کەدادپەروەر نەبن لەگەڵ کچە هەتیوەکانتاندا, ئەوە لەئافرەتانی دیکە ژن بهێنن دوو دوو, سێ سێ, چوار چوار, ئەگەر ترسان لەوەی کەناتوانن لەنێوانیاندا دادپەروەر بن, ئەوە یەك ژن بهێنن لەگەڵ ئەو کەنیزەکانەی کەهەتانە بۆ ئێوە ئیتر بەسە کەستەم نەکەن.

ئایا پەیوەندی دادپەروەری کچی هەتیو بەژنهێنانی دوانو سیانو چوارەوە چییە؟ قورتوبی دەڵێت: (ئەگەر ترسان لەدادپەروەری کچە هەتیوەکان - لەمارەیی و نەفقە- ئەوە بالەژنانی دیکە بهێنن). لەعائیشەوە دەگێڕنەوە

(لەوەلامی پرسیارێکدا دەڵێ: کچە هەتیوو لەماڵی بەخێوکەریدایەو بەسامانەکەی (واتە سامانی کچە هەتیوەکە –وەرگێڕ) هاوبەشی خاوەن ماڵ دەکاو خاوەن ماڵ جوانیو سامانی ئەم کچە هەتیوە دەچێتە دڵیەوەو دەیەوێت بیخوازێت بەبێ ئەوەی دادپەروەری لەگەڵ بکات چونکە هەرئەوەندەی مارەیی دەداتێ کەپیاوێکی دی دەیدات.

لەبەرئەوە نەهییان لەونیکاحە کردووە ئەگەر دادپەروەرزانە لەگەڵی نەجوڵێنو زورترین مارەییان نەدەنێ وزیاتر نەبێ لەوەی دەیدەن، ئەگەر..نا فەرمانیان پێکراوە جگە لەوان ژنی دیکە بهێنن ئەوەندەی بۆیان دەکرێت.

(ابن عباسو ابن جبیر) دەڵێن: مانای (ان خفتم الا تقسطوا في اليتامى) ترسیان لەژنان لەوەوە هاتووە کەکاتی خۆی رێگرییان لەکچە هەتیو دەگرتو پلاریان تێدەگرتنو لەژنانی دیکەیان نەدەگرت).

تەفسیری عائیشە هیچ پەیوەندیەکی بەواقیعەوە نییە، چونکە کچە هەتیو لەماڵی بەخێوکەریدایە کەزۆربەی جارەکان مامی کچەکەن یان خاڵی کچەکەنو مارەکردنیان لەلایەن ئەوانەوە کارێکی حەرامەو ناتوانێ زەواجی لەگەڵ بکات جائێز تەماحی لەجوانیەکەی کرد یان لەداراییەکەی یان تەماح نەکات..!! ئایا

لەورۆژانەدا چەند هەتیو هەبوونو دەوڵەمەندبوون هەتا پێویست بکات ئایـەتێکی قورئانی بۆدابەزێتو ڕێگە لەبەخێوکەری بگرێت ماڵو دارایيەكەی نەخوات؟!

تەفسیرەكەی تریش لەگەڵ لۆژیکدا پێکنایەت. (ئەگەر زانیتـانو لەوەترسـان دادپەروەری لەنێوان کچە هەتیوەکاندا ناکەن) مارەیی ژنـەکانی دیکـەدا چـۆنە؟ (ژنی دیکە بهێنن) ئەی دادپەروەری لەمارەیی ژنەکانی دیکەدا چـۆنە؟ ئایـا ئەمـە ڕەوای هەقە دادپەروەر نەبین لەپێدانی مارەییداو بچین ژنی دیکـە دوو دوو، سـێ سێ، چوارچوار بهێنین؟ من پێموایە ئەم ئایەتـە بـەهیچ شـێوەیەك ناچـێت بـەلای مارەیی ژنی هەتیوودا، بەڵکو تایبەتە بەهەتیوی بچووك لەهەردوو ڕەگـەز کـوڕو کچ، کەباوکیان مردووەو لەسەرشانی مامیان یان خاڵیان جێی هێشتوون.

بەهەرهۆیەك بێت (قسەکەری ئایەتەکە) ئـەم نیـوە ئایەتـەی تـەواو نـەکردووە ڕەنگە ئەوکەسەی قورئـانی کۆکردۆتـەوە بەهەڵـە ئەمـەی نوسـیبێت، هـەروەها ڕەنگیشە نیـوەی دووهـەمی ئایەتەکـە لـەکاتی کۆکردنـەوەی قورئانـدا بەهەڵـە لەوشوێنەدا دانرابێت، یان بەشی نیوەی یەکەمی تیاچووە وەك زۆرلـەو ئایەتانـەی کەپێشتر باسمان کردون.

له‌سوره‌تی (فاطر-8) {أَفَمَن زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ حَسَنًا فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَاء وَيَهْدِي مَن يَشَاء فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَاتٍ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ}

(ئایا ئه‌وكه‌سه‌ی كه‌كرده‌وه خراپه‌كانی بۆ رازێنراوه‌ته‌وه‌و به‌جوانیی‌و چاكی ده‌بینێ، به‌راستی خوا ئاره‌زووبكات هه‌ركه‌س گومڕابكات ده‌یكات‌و هه‌ركه‌سێكیش هیدایه‌ت بدات ده‌یداتێ، تۆ خه‌فه‌تیان بۆ مه‌خۆو خۆت مه‌فه‌وتێنه، به‌راستی خوا به‌ئاگایه له‌وكارانه‌ی ده‌یكه‌ن.

له‌سه‌ره‌تای ئایه‌ته‌كه‌دا پرسیار ده‌كات (ئایا ئه‌وكه‌سه‌ی كه‌كرده‌وه خراپه‌كانی بۆ رازێنراوه‌ته‌وه‌و به‌جوانیی‌و چاكی ده‌بینێت) بۆ له‌م كاته‌دا مرۆڤ پێشبینی ئه‌وه‌ده‌كات كه‌به‌راوردێك بكات له‌گه‌ڵ كه‌سێكی دی وبلێ (كمن اهتدى)، به‌ڵام له‌جیاتی ئه‌م به‌راوردكاریه ده‌بینین نوسراوه (خوا ئاره‌زوو بكات هه‌ركه‌س گومڕابكات ئه‌وه ده‌یكات) سه‌ره‌تای ئه‌م ئایه‌ته به‌هیچ شێوه‌یه‌ك په‌یوه‌ندی به‌ناوه‌ڕاست‌و كۆتایی ئایه‌ته‌كه‌وه نییه، قورتوبی وتویه‌تی: (ئه‌مه قسه‌یه‌كی عه‌ره‌بی نوێیه‌و كه‌م كه‌س ده‌یزانێ) به‌ڵام قورئان بۆ كه‌سانی كه‌م دانه‌به‌زیوه.!

هه‌ندێك ئایه‌تیش هه‌ن رسته‌ی ره‌خنه‌یان تێدایه كه‌چی هیچ له‌مانای ئایه‌ته‌كه ناگۆڕێ‌و هیچ هۆیه‌ك نییه ئه‌و رسته‌یه بچێته ناو ئه‌و ئایه‌ته‌وه. بۆ نموونه

لەسورەتی (الانعام-151) {قُلْ تَعَالَوْاْ أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلاَّ تُشْرِكُواْ بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلاَ تَقْتُلُواْ أَوْلاَدَكُم مِّنْ إمْلاَقٍ نَّحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلاَ تَقْرَبُواْ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلاَ تَقْتُلُواْ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللّهُ إِلاَّ بِالْحَقِّ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ}

(ئەی پەیامبەر بەخەڵكی بلێ وەرن بائەو شتانەتان پێ بلێم كەپەروەردگار لەسەرتان حەرامی كردوون شەریك بۆخوا دامەنێن، ڕەفتارتان لەگەڵ دایكو باوكتاندا چاك بێت، منداڵانتان لەسەر برسێتیو نەداری مەكوژن چونكە ئێمە رزقو رۆزی ئێوەو ئەوانیش دابیندەكەین، نزیكی تاوانی ئاشكراو پەنهانی مەكەون، هیچ كەس مەكوژن كەخوا حەرامی كردووە بەحەق نەبێت، ئەوەی كەبۆم خوێندنەوە بۆئەوەیە بەڵكو ژیرو هۆشمەندبن).

هەموو ئایەتەكە باس لەچەند شتێك دەكات كەخوا حەرامی كردووەو نەهی لێكردووە، بەڵام لەناوەراستی ئایەتەكەدا نوسراوە (لەگەڵ دایكو باوكتاندا رەفتار چاك بن) ئەم حوكمەش بەروونی دیارە كەلەحەرامكراوەكان نیە بەڵكو بەسەهو لەو شوێنەدا جێی بۆكراوەتەوەو خوا چاكی لەگەڵ دایكو باوكدا حەرام نەكردووە.

چەند وشەیەکیش بەزیادە خراوەتە ناو چەند ئایەتێك کەزەحمەتێکی زۆری بۆ ڕاڤەکاران دروست کردووە، سورەتی (الانبیاء-104)دەڵێ: {يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاء كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُّعِيدُهُ وَعْدًا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ}.

(ڕۆژێك دێت ئاسمان دەپێچینەوە وەك چۆن لاپەڕەکانی کتێبێکی کراوە دادەخرێت، ئەئاوا دایدەخەین‌و وەك سەرەتاوەی لێدەکەینەوە ئەوە پەیمان بێت لەسەرمان‌و بێگومان ئەنجامیشی دەدەین).

وشەی (کتب) هیچ سودێك بەماناکەی ناگەیەنێت بەڵکو شیکردنەوەکەی ئاڵۆز دەکات. (ابن عباس و مجاهد) دەڵێن: وەك داخستنی پەراوەکراوەکانی کتێب واتە: وەك داخستنی پەڕاوگە بەهەموو ئەوشتانەوە کەلەسەری نوسراون، ئەو لامەی بەوشەی (کتب)ەوە نوساون واتە (لەسەر)و ئیبن عەباسیش هەرواى وتووە.

لەریوایتێکی دیکەدا هاتووە: (سجل) لەکۆندا ناوی یەکێك لەنوسەری سروش (کاتب وحی) بووە، وشەی (سجل) لەبنەڕەتدا واتە (دلو) گوتراوە (ساجلت الرجل، اذا نزع دلواً ونزعت دلواً).

بۆچونێکی دیکەش هەیە کە(سجل) نوسینی دوو شاعیر دەگرێتەوە پێکەوە چەند کۆپلەیەکی شیعری بنوسن، ئیتر ئەم وشەیە خوازراو بوو بە (مکاتبە- مساجلە) کەواتە (سجل) پەڕەیەکی نوسراوە. ڕۆژێك دێت ئاسمان وەك پەڕەی کراوە دادەخەین. ئەوەی واتای ئایەتەکەی دژوارو ئاڵۆز کردووە وشەی (للکتب)ە.

لەسورەتی لوقماندا کاتێك لوقمان ئامۆژگاری کوڕەکەی دەکات:

{وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ, وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ, وَإِن جَاهَدَاكَ عَلى أَن تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ, يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِن تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ فَتَكُن فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَاوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ, يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنكَرِ وَاصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ, وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ, اقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِن صَوْتِكَ إِنَّ أَنكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ}

(لوقمان ئامۆژگاری کوڕه‌که‌ی کردو پێی وت: کوڕه‌که‌م هاوه‌ڵ بۆ خودا دامه‌نێ، هاوه‌ڵدانان سته‌مێکی زۆر گه‌وره‌یه‌، ئێمه‌ فه‌رمانمان به‌مرۆڤ داوه ره‌فتاری چاك له‌گه‌ڵ دایك‌و باوكیاندا بنوێنێت دایكی به‌ئازارو لاوازی‌و بێتاقه‌تییه‌وه هه‌ڵیگرتووه‌و بڕینه‌وه‌شی له‌دوای دووساڵ فه‌رمانمان پێدا ئه‌ی مرۆڤ سوپاسگوزاری منیش‌و دایك‌و باوكیشت به‌, هه‌ر بۆلای منیش ده‌گه‌ڕێنه‌وه‌، گه‌ر دایك‌و باوكت هه‌وڵیاندا به‌بێ هیچ به‌ڵگه‌یه‌ك هاوه‌ڵ بۆ من بڕیاربده‌ی ئه‌وه ملكه‌چیان مه‌به‌و له‌دونیادا باش به بۆیان, شوێنی ڕێبازی ئه‌وانه بكه‌وه که‌بۆلای من ده‌گه‌ڕێنه‌وه چونكه له‌وه‌ودوا گه‌ڕانه‌وه‌تان بۆلای منه‌و پێتان ده‌ڵێم كه‌له‌دونیادا چیتان كردووه‌، ئه‌ی كوڕم گه‌ر گوناهێك به‌قه‌د تۆوی خه‌رته‌له‌یه‌ك هه‌بێت‌و له‌ناوبه‌ردێكداو له‌ئاسمانه‌كان یان له‌زه‌ویدا حه‌شار درابێت خوا ده‌یهێنێته‌وه مه‌یدان چونكه خواشتی لێ شاراوه نییه‌و به‌ئاگایه‌، ئه‌ی كوڕم نوێژبكه‌و فه‌رمان به‌چاكه‌بده‌و قه‌ده‌غه له‌گوناه بكه ئارام بگره له‌و ناخۆشیانه‌ی توشت ده‌بێت ئه‌وانه‌ی له‌سه‌رت نوسراون هه‌رده‌بێت ڕووبده‌ن له‌خه‌ڵكی ڕووت وه‌رمه‌گێره به‌سه‌ر زه‌ویدا به‌نازو فیزه‌وه مه‌ڕۆ به‌ڕێدا خوا هه‌موو كه‌سێكی به‌فیزو فه‌خر فرۆشی خۆش ناوێ، هه‌وڵ بده له‌ڕۆشتندا ڕێك‌و پێك هه‌نگاو بنێ ده‌نگت نه‌رم‌و له‌سه‌ر خۆبكه‌ره‌وه چونكه بێزارترین ده‌نگ ده‌نگی كه‌ره).

لەئایەتی سیانزەدا ئەوەی قسەدەكات لوقمانەو وەعزی كوڕەكەی دەكات، دوایی لەناكاو لەئایەتی چواردەدا قسەكەر دەبێتە خواو ئامۆژگاری مرۆڤ دەكات كەلەگەڵ دایكو باوكیدا چاك بێتو دووگیانی (حمل) دەخاتە سەرو شیردەری بەدووساڵ دیاری دەكات دوایی منداڵ لەدایك جیادەكاتەوە، لەئایەتی پانزەشدا خوابەردەوام وەعزی مرۆڤ دەكات. دوایی لەناكاو دەگەڕێتەوە سەر قسەكەرێكی دی كەلوقمانەو ئایەتی شانزەو ئایەتەكانی تر ئامۆژگارییەكانی بۆ كوڕەكەی پێ تەواو دەكات, ئایەتەكانی چواردەو پانزە بەشێوەیەكی هەڵە خراوەتە ئەوشوێنەو لەبنەڕەتدا بەشێكی ئەو سورەتەنین.

بائەم ئایەتانەی پاڵ یەك لەسورەتی (المعارج) بخوێنینەوە

{فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ مُهْطِعِينَ }

{عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزِينَ}

{أَيَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ أَن يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ}

{كَلَّا إِنَّا خَلَقْنَاهُم مِّمَّا يَعْلَمُونَ}.[25]

دوایین وشەی دوو ئایەتی یەكەم لەگەڵ ئەوەی سەروادارن بەڵام بیستنیان گرانەو گومان دەكەین كەوشەكان عەرەبی بن، بەڵكو لەدەروازەیەكی نامۆوە

[25] آيات 36 – 39

ئاخاوتنی پێكـراوە تـا وەك كاهینـەكان لەكۆنـدا دەیـانكرد كاریگـەری بەسـەر دەروونی گوێگرەوە هەبێت, دوو ئایەتەكەی دواتـر لـۆژیكی تێیـدا لەوشـەكان سەرسورهێنەرترە كەدەڵێت: (ئایا هەریەك لەوانە بەتەمان بچنە بەهەشتەوە، نەخێر ئێمە لەشتێك دروستمان كردوون كەخۆیان دەزانن چییە.)

. خوا دەڵێ نابێ بەتەمای ئەوەبن بچنە بەهەشتەوە چونكە لـەتۆو دروسـتمان كردوون، بەئاوی رەحەتبوون دروست كراونو خۆشیان دەزانن، جالەبەر ئەوەی بەو ئاوە دروست كراون نابێ بەتەمای ئەوەبن بچنە بەهەشتەوە.

قورتـوبی لەتەفیـسیرەكەیدا دەڵێـت (بێباوەڕەكـان گاڵتـەیان بەموسـوڵمانان دەكرد ئیتر خوا وتی: ئێمە لەشتێك دروستمان كردون كەخۆشیان دەزانن چییە، ئەوشتەش پیسەو شایانی ئەو فیزو لـەخۆبایی بونـەیان نییـە) سـەرباری تەفـسیری قورتوبی لۆژیك بەنامۆیی دەمێنێتەوە, فلاّنە كەسەكان لەشـتێكی پـیس دروسـت كراونو نابێ لەخۆیان بایی بنو بەتەمابن بچنە بەهەشت!!.

لەسورەتی (القیامە–14) {بَلِ الْإِنسَانُ عَلَى نَفْسِهِ بَـصِيرَةٌ} لـەجیاتی ئـەوەی بلێ (بصیر) تا پێناسەی مرۆڤ بكات دەڵێ: (بصیرە) موفەسـیرەكان دەڵـێن (ة)ی كۆتایی بۆ زێدەڕۆییە (مبالغە). ئێمەش پرسیار دەكەین چ پێویست بـە زێـدەڕۆیی

دەكات؟! لێرەدا قورئان باسی حەقیقەتێك دەكات كەئەویش مرۆڤ خۆی شاهیدە بەسەر خۆیەوە، ئیتر بۆچی پێویست بەزیادەڕۆیی دەكات؟!

لەم دەرخستەیەدا ئەوە ڕوون دەبێتەوە لەناو قورئاندا چەندین شت هەن ئاسایی نین و نوێنەرایەتی هیچ جۆرێك لەڕەوانبێژی دارشتنەكەی ناكەن، بەڵكو سەروا فەرزی كردووە كەهیچ سورەتێكی قورئان بەبێ سەروا (سجع) دانەرێژراوە. هۆكەشی وەك پێشتر باسمان كرد ئەوەیە كەنوسینی سەروا لەبەركردنی ئاسانترە، لەبەرئەوەی ئەوكاتانەی وەحی دادەبەزی لەبەردەكران هەردەبوو بۆئاسانكاری سەروا بەكاربهێنرێت تا لەبەركردنی ئاسان بێت.